

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

DIPLOMSKI RAD

FEMINISTIČKI PRISTUP ŽENSKOM SUDJELOVANJU U AUTOMOBILIZMU

Mentorica: dr. sc. Branka Galić, red. prof.

Student: Davor Capković

veljača, 2014.

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	2
2. Sociologija sporta.....	4
2.1. Društvene nejednakosti u sociologiji sporta.....	9
2.2. Rodna nejednakost i sport.....	15
3. Automobilizam i rodna nejednakost.....	20
3.1. Žene u automobilizmu kroz povijest ukratko.....	20
3.2. Konstruiranje modaliteta ženskog tijela i tjelesnosti.....	22
3.3. Žensko tijelo u automobilizmu.....	30
4. Mediji i žene u automobilizmu.....	36
4.1. O komercijalizaciji sporta općenito.....	36
4.2. Automobilizam, žene i mediji- Formula 1 i Danica Patrick.....	38
4.3. Automobilizam, žene i mediji- Deborah Renshaw.....	41
5. Forumska rasprava o nesreći Marie De Villote.....	46
6. Zaključak.....	50
7. Popis korištene literature.....	54

1. Uvod

Postoji li ikoja slika u imaginariju zapadnjačkog društva koja je više "mačo" od slike muškarca u sportskom automobilu? Eventualno slika tog istog muškarca u tom istom automobilu sa atraktivnom ženom na suvozačkom sjedalu. No što ukoliko ta žena poželi sjesti za volan? Ovaj rad pokušat će dati kratki sociološki osvrt na problematiku ženskog sudjelovanja u automobilizmu. Na sudjelovanje žena u bilo kakvom obliku natjecateljskog sporta i dan danas dio ljudi gleda sa podsmijehom i kao na niži oblik natjecanja i participacije, što u automobilizmu kao svojevrsnom bastionu muževnosti i mačizma još dodatno dolazi do izražaja. Jedan od razloga što je odabran baš automobilizam leži i u činjenici da isti aktivno pratim već dugo godina, no postoje dva mnogo važnija i sa sociološkog (feminističkog) stajališta relevantnija razloga. U većini sportova sportaši se koriste tijelom kao instrumentom natjecanja- primjerice u atletici, većini momčadskih sportova kao što su nogomet, košarka i slično- i u njima je ljudsko tijelo to koje se relativno nezaštićeno kreće prostorom i ponekad se nađe u tjelesnom kontaktu sa drugim tijelima ili objektima. Žene su iz čisto bioloških razloga u takvim sportovima zakinite u odnosi na muškarce (tu se prije svega misli na deficitarnu mišićnu masu i tzv. eksplozivnu snagu koja je primjerice vidljiva u startovima sprinteva). Iz tog se razloga u većini sportova žene i muškarci natječu odvojeno, žene sa ženama a muškarci sa muškarcima, što je propisano pravilima. Kod automobilizma je stvar drugačija. Ne postoje pravila koja priječe ženama natjecanje u istim kategorijama kao i muškarcima. Drugi važan čimbenik zbog kojega držim da je automobilizam interesantna arena za ovakvu vrstu analize leži u bitnoj činjenici koja razlikuje automobilizam od većine ostalih sportova. Radi se o značajnom uplivu tehnologije, odnosno nečemu što bismo mogli nazvati tehnološka medijacija: natjecatelji (vozači) se ne natječu suprotstavljajući vlastita tijela jedno drugome, već se međusobno suprotstavljaju vozila u kojima se tijela nalaze i kojima upravljaju, odnosno ne uspoređuje se toliko snaga koliko *vještina*. Tijelo se, dakle, mora podvinuti zahtjevima tehnološke komponente (trkaćeg automobila) i kontrolira taj objekt kojim se kreće kroz prostor i zbog toga njegova važnost kao izvora snage biva uvelike umanjena, a stavlja se naglasak na koordinaciju i preciznost pokreta. Gola je činjenica da se u tjelesnoj pripremi profesionalnih trkaćih vozača ne stavlja naglasak na čistu snagu i mišićnu masu, već na izdržljivost i što bolje funkcioniranje kardiovaskularnog sustava uz održavanje što manje tjelesne težine, što su područja u kojima žene u svakom slučaju mogu dostići spremu muškaraca. Možemo stoga reći da je prije spomenuta tjelesna prednost muškaraca prisutna u većini sportova u automobilizmu praktički anulirana. Ako se problematici pristupi

iz ovog kuta gledanja, logičnim se čini postaviti pitanje: ukoliko to pravila ne priječe i ukoliko ne postoji prirodna (biološka) zapreka, zašto onda u profesionalnom automobilizmu nema više žena? Dio odgovora mogao bi se potražiti u činjenici da žene možda ne pokazuju jednako velik interes za sudjelovanje u takvim sportovima (tu bismo se mogli opet upitati zašto, no to je pitanje kojim se nećemo baviti i koje možda zaslužuje posebnu pozornost), no zašto one koje pokažu interes za sudjelovanjem nailaze na tolike poteškoće i prepreke? Ovaj rad zastupat će tezu da je to prije svega sociokulturni problem. Jednoznačan odgovor na to pitanje, dakako, nije moguće dati niti će to ovaj rad pokušati učiniti. No ovaj će rad, koristeći se tekstovima iz područja sociologije sporta, kao i nekim tekstovima napisanim o problematici ženskog sudjelovanja u automobilizmu pokušati temi pristupiti sa sociološkog i feminističkog gledišta i naznačiti neke probleme koji se javljaju u svezi sa ženskim natjecanjem u tom sportu. U razmatranju ove tematike, prvenstveno ćemo se fokusirati na dvije važne točke razlike u promatranju žena i muškaraca u kontekstu natjecateljskog sporta općenito a i automobilizma posebno: prije svega na žensko tijelo i njegova pripisana objektivna obilježja, odnosno na činjenicu da se na žensko tijelo u tom kontekstu uglavnom gleda kao na odmak od norme (koju naravno predstavlja muško tijelo) i označava se kao nešto "drukčije" (a samim time i lošije), te s druge strane na razlike u javnom diskursu i društvenom i medijskom tretmanu između sportaša i sportašica, u našem slučaju vozača i vozačica, budući da je automobilizam iz raznih razloga možda više nego ikoji drugi sport ovisan o medijima i medijskoj pokrivenosti (prvenstveno televizijskoj). Kao primjer stava i pogleda na žensko sudjelovanje u automobilizmu promotrit će se i dio rasprave i komentara sa jednog internetskog foruma vezanih uz nesreću španjolske vozačice Marie De Villote iz srpnja 2012. godine u kojoj je spomenuta umalo izgubila život.

Kao uvod u taj središnji dio rada ukratko će se prikazati i povijest ženskog bavljenja sportom općenito, kao i sociologija sporta kao zasebna znanstvena disciplina i neki od pristupa rodnoj nejednakosti unutar nje. Glavni dio rada usredotočit će se na prikazivanje ženskog iskustva sudjelovanja u automobilizmu koristeći se znanstvenim radovima napisanim o tome, uglavnom novijeg datuma i pisanih od strane američkih znanstvenika, budući da su se oni najviše bavili ovom relativno slabo zastupljenom temom.

2. Sociologija sporta

Kao pružanje uvoda i svojevrsnog teorijskog okvira za promatranje ženskog iskustva u autosportu na početku ćemo se, kako je i navedeno, pozabaviti sociologijom sporta- granom sociologije koja se, kako joj i ime kaže, bavi proučavanjem sporta u kontekstu društva pritom (uglavnom) prateći trendove u glavnoj struji sociološke znanosti. Prije svega referirat ćemo se na tekstove iz zbirke "Sport and society- a student introduction" urednika Barrya Houllihana, a osobito na tekst Petera Donnellya *Sport and social theory*.

Sociologiji sporta se pristupa i razumijeva ju se kao subsociološku teoriju (disciplinu) koja se bavi participacijom ljudi u sportskima aktivnostima, odnosno promatranjem i objašnjavanjem mehanizma i "načina na koje društvene sile utječu na participaciju." (Donnelly, 2008: 12) Kao jedan od najvažnijih korpusa istraživanja i područja interesa sociologije sporta navodi se proučavanje "odnosa između sporta i društvene nejednakosti", odnosno "kako društvena nejednakost utječe na dostupnost i sudjelovanje u sportu i tjelesnoj aktivnosti?" (Donnelly, 2008: 12). Drugim riječima, glavni fokus sociologije sporta jest na mehanizmima sudjelovanja pojedinaca u sportskim aktivnostima, odnosno mehanizmima priječenja istog. Kako se tvrdi u tekstu, istraživanja pokazuju da postoji veza između svojevrsnog ograničavanja pristupa određenim društvenim skupinama ka određenim sportovima (nas će u tom kontekstu zanimati ograničavanje pristupa ženama automobilizmu, no o tome ćemo opširnije kasnije u tekstu). Načini interpretacije tih veza i međutjecaja su dakako teorije, podijeljene u dva tabora kao i u glavnoj struji sociologije- teorije agentstva i strukturalne teorije, odnosno teorije društvene akcije i teorije društvenih sistema. Niti jedna od teorija dakako nije u stanju ponuditi potpuna, jednoznačna objašnjenja i rješenja i nalaze se u konstantnom sukobu i potrazi za područjima preklapanja. Kako to autor i sam kaže: "Odnos između društvene klase i sudjelovanja u sportu i tjelesnoj aktivnosti mnogo je kompleksniji nego što je to moguće objasniti samo akcijskim i strukturalnim interpretacijama. Pojedinci odabiru hoće li sudjelovati ili ne, ako okolnosti njihovih života dopuštaju takav odabir. A čak i ako je pojedincu omogućen izbor, čitav niz okolnosti iz njegove prošlosti (npr. je li se njegova/njezina obitelj bavila sportom ili poticala sudjelovanje, pojedinčeva iskustva u školskom tjelesnom odgoju, itd.) i sadašnjosti (npr. jesu li mu prijevoz i čuvanje djece dostupni; jesu li sigurni; je li ljudima ugodno i osjećaju li se dobrodošli sudjelovati) mogu utjecati na njegovu/njezinu odluku." (Donnelly, 2008: 18-19).

Postoji nekoliko vrsta prepreka (barijera) za sudjelovanje u sportu, a autor ih klasificira kao slijedeće:

infrastrukturalne barijere- povezane sa materijalnim sredstvima pristupa (npr. trošak, dostupnost prijevoza, vremena i sl.)

nadstrukturalne barijere- povezane sa idejama o sudjelovanju (npr. politike, znanje, predrasude i sl.), te

proceduralne barijere- povezane sa djelovanjem dostupnom pojedincu kako bi ostvario sudjelovanje (npr. socijalna pomoć, građanska prava, organizacijska struktura i stil upravljanja i sl.)

S druge strane, imenovana su i dva tipa pristupa:

participacijski pristup- kada pojedinci imaju informacije; kada se mogu nositi sa procedurama povezanim sa pristupom (npr. registracije); i kada se susretnu sa kompetentnim osobljem koje je osjetljivo na različitosti, te

reprezentacijski pristup- kada su sudionici (participanti, odnosno oni koji imaju participacijski pristup) zastupljeni u strukturama i procesu odlučivanja (Donnelly, 2008: 19)

Sociologija sporta dakle u konstantnoj je potrazi za interpretativnom sintezom dvaju teorijskih pogleda, teorije akcije i sistema. Prateći razvoj ove discipline kroz vrijeme, uočava se takav trend: "Odvojene i često nerefleksivne opterećenosti sa strukturom i akcijom u početnim fazama razvoja s vremenom su dovele do više sofisticirane sinteze dvaju pogleda u novijim istraživanjima." (Donnelly, 2008: 21) Kako se sve više ljudi s vremenom počelo uključivati u sportske aktivnosti, taj novi tip društvenog ponašanja i aktivnosti na sebe je privukao interes sociologa i za ultimativnu posljedicu imao pojavljivanje novog polja proučavanja u sociologiji: "Odvojena poddisciplina u sociologiji prepoznata kao sociologija sporta počela se pojavljivati sredinom 1960-ih godina u Sjedinjenim državama. Njeno porijeklo bilo je i u sociologiji i u tjelesnom odgoju, njeni praktičari često su bili zagovaratelji i fanovi sporta i kao posljedica toga malo je ranih radova bilo kritično." (Donnelly, 2008: 21) Budući da je sociologija po sebi kritička znanost, trebalo je proći neko vrijeme i određene faze u formiranju te njene nove poddiscipline kako bi i sama postala interpretativna i kritička, odnosno morala je proći faze prerastanja iz običnog opažanja u sociološku teoriju. Kako to autor kaže: "Razvoj

sociologije sporta može se pratiti kroz tri relativno distinktivne faze teorije, interpretacije i objašnjenja: refleksiju, reprodukciju i otpor.“ (Donnelly, 2008: 21) Posvetit ćemo nešto prostora svakoj od tih faza, počevši od prve.

Refleksija- prva faza u razvoju sociologije sporta temelji se na u svojoj biti zdravorazumskoj pretpostavci da je sport refleksija društva, odnosno da odnosi i stanje u sportu odražavaju odnose i stanje u širem društvu: "Kako bi velika kulturalna institucija kao što je sport mogla ne odražavati društva u kojima se prakticira? Ako je u određenom društvu ekonomija kapitalistička i žene imaju manje društvene moći od muškaraca, je li vjerojatno da će velike kulturalne institucije kao što je sport biti karakterizirane principima socijalističke ekonomije i rodne jednakosti?" (Donnelly, 2008: 21-22) Razvidno je da je ova faza blisko povezana sa strukturalnim teorijama (konkretno, strukturalnim funkcionalizmom) i gledano iz tog gledišta sport je funkcionalan dio društva čija je funkcija socijalizacija: "Kroz sport pojedinci uče kako postati članovi svog društvenog sistema- postaviti ciljeve, održati disciplinu, ovladati agresijom i prilagoditi se promjenama." (Donnelly, 2008: 22) Akcijski krak teorije zadovoljen je samom činjenicom da pojedinci sudjeluju u sportu, odnosno pretpostavlja se da se u njihovom izboru za sudjelovanje ogleda društvena akcija. U ovoj se početnoj fazi "sociologija sporta fokusirala se na društvene procese (npr. socijalizacija, društvena promjena) i društvene institucije kao sport i druge s njime povezane institucije (npr. obrazovanje, politika)." (Donnelly, 2008: 22) S druge strane, ta je vrsta gledišta bila odveć pasivna i priznavala je samo funkcionalne i pozitivne posljedice sporta za šire društvo bez obaziranja na moguće konflikte i probleme koji bi se u sportu mogli nalaziti, također kao refleksija društva: "Konsenzualni pogled (...) na kraju je bio izazvan konfliktnim pogledom na sport koji se fokusirao na društvene probleme i počeo naglašavati seksističku, rasističku i izrabljivačku narav sporta- probleme koji su odražavali te iste u širem društvu. Sport je bio viđen kao novi "opijat za mase", socijalizirajući pojedince u nekritičko prihvaćanje nejednakosti statusa quo." (Donnelly, 2008: 22) Ovaj novi pogled ujedno je i početak druge faze razvoja sociologije sporta.

Reprodukcija- prva faza razvoja sociologije sporta uspjela je smjestiti sport kao pojavu u kontekst šireg društva. S druge strane, nije uspjela u potpunosti objasniti njihov odnos osim gledanja na sport kao pasivnu refleksiju statusa quo, što nije bilo dovoljno. S vremenom se razvila kritika takvog promatranja, koja je svoj izvor imala u europskoj sociološkoj tradiciji i neomarksističkoj kritici: "Europska i neomarksistička kritika sporta tvrdila je da sport socijalizira pojedince u radnu disciplinu, hiper kompetitivnost i asertivan individualizam.

Drugim riječima, sport ne samo da je odražavao kapitalističko društvo, već je pomagao i u njegovoj reprodukciji, tj. reproducirati dominantne društvene i kulturalne odnose u društvu kao cjelini. Ideja društvene reprodukcije bila je djelomično derivirana iz Bourdieuovog i Passeronovog rada o obrazovanju, u kojemu su demonstrirali kako francuski obrazovni sustav pomaže u reprodukciji klasne strukture francuskog društva. Na taj način, sport je sada u sociologiji sporta umjesto kao pasivni odraz društva mogao biti viđen kao aktivna pomoć u održavanju određenih odnosa moći u nepravednom društvu." (Donnelly, 2008: 23) Fokus znanosti se dakle premješta na moment reprodukcije društvenih sukoba i nejednakosti, a ne samo društvu korisnih elemenata. U svjetlu tog novog pogleda, sociologija sporta pravi još jedan dodatan iskorak- skreće pažnju na problem rasne i, za ovaj rad bitne, rodne nejednakosti: "Daljnji pomak u sociologiji sporta u 1980-ima doveo je do posvećivanja mnogo veće pozornosti rodu i rasi i tu se teza reprodukcije pokazala vrlo vrijednom. Sport je bivao viđen kao 'škola maskuliniteta'- u vremenu brzih promjena rodničkih odnosa i povećavanja društvene moći žena, sport se smatralo jednim od posljednjih bastiona muške moći." (Donnelly, 2008: 23) Ipak, ono što se iz ovakvog postavljanja teze reprodukcije da iščitati jest da je i ona po sebi strukturalna i da u stvari ne ostavlja mnogo prostora za društvenu akciju, pa ju se stoga ne može smatrati u potpunosti dostatnom: "Nema vidljive akcije (agentstva) u analizama koje se fokusiraju na društvene procese i društvene odnose moći. Teza reprodukcije smatrana je točnim i dinamičnim, ali ipak parcijalnim pokušajem da se okarakterizira odnos društva i sporta." (Donnelly, 2008: 23) Ono što dakle nedostaje objema do sada spominjanim tezama jest davanje većeg značaja društvenoj akciji i to je upravo ono što se u trećoj fazi razvoja sociologije sporta nastojalo napraviti.

Otpor- obje prije navedene faze i teze u svojoj biti pretpostavljaju statičan i jednosmjernan odnos sporta i društva i ne poklanjaju dovoljno pažnje agentstvu, odnosno akcijama pojedinaca (društvenoj akciji): "Ako je status quo učinkovito reproduciran iz generacije u generaciju tada se nikakve promjene u relativnim moćima društvenih skupina i njihovih društvenih i kulturalnih odnosa neće pojaviti. Pojedince se označava kao pasivne agente: ili kao lažno svjesne konzumente novog 'opijata za mase' (sporta), nesvjesnih sila uključenih u proizvodnju i reproduciranje nejednakosti i održavanja njihovog podređenog statusa; ili kao pasivne recipijente koje je "odlilo" i "oblikovalo" "društvo". Ako će pojedinci odigrati kakovu ulogu u razumijevanju, pridavanju značenja i oblikovanju svoje sudbine, tada je nužno ponovno uključiti akciju (agentstvo)." (Donnelly, 2008: 23-24) Odnos sporta i društva, kao i odnos pojedinca i sporta kao društvene pojave na može bit promatran kao jednosmjerno

djelovanje strukture prema pojedincu, već se mora u obzir uzeti i mogućnost djelovanja pojedinca prema strukturi, što je novina koju teza otpora pokušava uvesti: "Teza otpora pokušava uhvatiti dvosmjernan odnos u kojemu se pruža otpor reprodukcijским silama- u kojemu se akcija suprotstavlja strukturi." (Donnelly, 2008: 24) Stavljajući naglasak na pojedinca koji ima moć djelovanja i tim djelovanjem spram strukture u stvarnosti (re)kreira samu strukturu. Konačni rezultat tog djelovanja može i ne mora biti pozitivan za samog pojedinca. Kako kaže Donnelly: "U tezi otpora, na pojedince se gleda kao na aktivne, samorefleksivne agente (djelovatelje) koji (a) 'mogu sasvim svjesno vrednovati sport kao značajan i pogodan aspekt svojih života, a u isto vrijeme biti svjesni da vladajuće grupe pokušavaju iskoristiti sport kao instrument kontrole'; (b) koji imaju kapacitete da mijenjaju uvjete pod kojima sudjeluju u sportu i da prepoznaju i mijenjaju uvjete koji održavaju njihov podređen status; i (c) čiji pokušaji otpora ponekad imaju sasvim suprotan učinak, ojačavajući uvjete njihove podređenosti. Teza otpora, dakle, usredotočuje se na sport kao aspekt kulture koji produciraju (socijalno konstruiraju) sudionici ali ne uvijek na način koji bi sami htjeli." (Donnelly, 2008: 24) Ova teza, dakle, gleda na sport kao na dinamičnu socijalnu arenu u kojoj se sukobljavaju različiti interesi raznih pojedinaca i grupa. Fokus je na međudjelovanju pojedinaca spram grupa, grupa spram pojedinaca ili međusobno jednih spram drugih što za rezultat ima posljedice, željene ili neželjene, koje postaju temelji za daljnje djelovanje-ukratko, fokus je na društvenoj akciji. To se djelovanje (akcija) ne ograničava samo na one koji aktivno sudjeluju u sportu, već se odnosi na sve koji u njemu imaju nekakav interes, od samih učesnika, do medija, javnosti, znanstvenika itd.: "Kritične kulturalne studije sporta su istraživale, među ostalim, sportske subkulture, sportske medije, rodne i rasne odnose u sportu i, najnovije, globalizacijske procese. Kao takve, te studije postaju dio 'borbi' jer otkrivaju hegemonijski proces." (Donnelly, 2008: 24) Svi sudionici arene svojim djelovanjem mogu vršiti utjecaj na samu strukturu, čime se ustvari u sociologiju sporta uvodi moment društvene akcije. Treba dodatno naglasiti kako ova faza (teza) ustvari nije u suprotnosti sa tezom reprodukcije, već je na neki način njena nadopuna.

Kako smo pokušali pokazati, ključ za razumijevanje sociologije sporta kao teorijskog pristupa pojavi sporta u društvu jest uzimanje u obzir društvenih struktura kao izvora društvenih sila nadređenih samom pojedincu, a koje pak pružaju okvir za pojavu i institucionalizaciju sporta u društvu, i društvene akcije pojedinca (ili pojedinaca) koja je pokretač samog sporta a za ultimativnu posljedicu može imati i promjenu strukturalnog okvira. Ukratko, bavi se mehanizmima utjecaja društvenih sila (strukturalnih i pojedinačnih) na sport i participaciju u

sportu. O tome na koji se način u okviru sociologije sporta pristupa društvenim nejednakostima kao svojevrsnim društvenim silama koje uvelike utječu na sport i ljude koji se njime bave, prvenstveno rodnim, bit će riječi u idućem poglavlju.

2.1. Društvene nejednakosti u sociologiji sporta

I u ovom dijelu teksta će nam kao referentni okvir poslužiti rad Petera Donnellya, u ovome slučaju tekst *Approaches to social inequality in the sociology of sport* kao skica načina na koji se sociologija sporta bavi društvenim nejednakostima u sportu općenito, dok ćemo se kasnije služeći se tekstom Tess Kay i Ruth Jeanes *Women, sport and gender inequity* pozabaviti pristupom rodnim nejednakostima kao posebnoj vrsti društvenih nejednakosti u kontekstu sporta.

Natjecateljski sport svodi se na međusobno suprotstavljanje, stoga je u njegovoj prirodi da zapravo otkriva nejednakosti među natjecateljima: "(...) svrha Olimpijade i ostalih sportskih natjecanja jest da otkriva nejednakosti među sportašima i da te sportaše rangira prema atleticizmu i tjelesnoj darovitosti." (Donnelly, 1996: 221) No ono o čemu se ovdje radi nije nejednakost koja nužno proizlazi iz međusobnog nadmetanja i natjecanja već nejednakost pristupa natjecanju vezana uz određene izvanjske faktore, odnosno "spona između mjerljivih nejednakosti koje tvore temelj modernog natjecateljskog sporta i raznih društvenih obilježja koja su društveno konstruirana kao temelji ljudske nejednakosti." (Donnelly, 1996: 222) Pristup društvenoj nejednakosti u sociologiji sporta može se iščitati i iz prije navedene tri faze (teze) u njenom razvoju, iako se svaka od njih tim problemom konkretno ne bavi u jednakoj mjeri, odnosno ne prepoznaje pojavu nejednakosti kao problem. Tako se može tvrditi da su u prvoj fazi (refleksija) "društvene nejednakosti u sportu bile viđene jednostavno kao odraz (refleksija) društvenih nejednakosti očitih u samom društvu" (Donnelly, 1996: 224) odnosno kao hegemonski pokušaj održavanja statusa quo, dok se u okviru druge dvije faze na društvene nejednakosti gleda kao na "dio polja osporavanja u modernom sportu u kojem je na vagi demokratičniji i manje nejednak oblik sporta" čemu se "suprotstavljaju oni koji imaju povlastice u statusu quo i koji profitiraju u sadašnjim uvjetima društvene nejednakosti (npr. bijeli, heteroseksualni, tjelesno spremni muškarci iz srednjih i viših klasa); i takvoj bi se opoziciji, s druge strane, mogli opirati oni koji traže promjenu statusa quo." (Donnelly, 1996: 224) Usporedno sa teorijskim razvojem sociologije sporta razvile su se i tri različite razine analize i interpretacije materije, donekle ali ne u potpunosti paralelne sa prije navedenim

trima fazama: kategorijalna, distributivna i relacionalna. (Donnelly, 1996: 224) Svaka od njih na određen način pristupa i interpretira odnose aktera u sociologiji sporta, a nas ovdje zanima na koji način pristupaju problemu društvene nejednakosti u sportu. Promotrit ćemo ih kronološki, počevši sa kategorijalnom analizom

Kategorijalna analiza- kako autor kaže, ova se vrsta analize bavi "identificiranjem razlika u karakteristikama i/ili ponašanjima među kategorijama pojedinaca koje su postavljene i definirane kao značajne. Tako kategoričko istraživanje konstruira kategorije (vlastitog) interesa (npr. boja kože, ali ne i boja kose) i pokušava pronaći i objasniti razlike među predstavnicima različitih društvenih klasa, rasnih ili etničkih skupina, muškaraca i žena ili bilo koje druge društvene kategorije." (Donnelly, 1996: 225) Radi se, dakle, o kategorizaciji ljudi prema određenim obilježjima koja se percipiraju kao značajna u okvirima sporta, pa samim time i sociologije sporta: "Za potrebe sociologije sporta, takve razlike bile bi u sportskim praksama ili preferencijama odnosno u karakteristikama za koje se pretpostavlja da predodređuju pojedince ka različitim sportskim praksama ili preferencijama (npr. biološke, psihološke, geografske ili ostale karakteristike koje se koriste da bi se objasnile individualne razlike)." (Donnelly, 1996: 225) Ukratko rečeno, ovakva vrsta analize pretpostavlja da nejednakost pojedinaca po određenim kategorijama na neki način uvjetuje njihovu sportsku praksu i preferenciju, odnosno sport kojim se žele baviti i na koji način. Glavne kategorije kroz koje se promatra nejednakost jesu društvena klasa, spol i rasa (eticitet). U kontekstu spolne, odnosno rodne nejednakosti, kategorijalne analize kažu slijedeće: "(...) kategorijalne analize roda fokusirale su se gotovo ekskluzivno na "otkrića" bioloških i psiholoških znanosti vezane uz rodne razlike. Ona su bila, a umnogome još i jesu, smatrana dovoljnim objašnjenjem razlika u sportskim performansama i praksama između muškaraca i žena." (Donnelly, 1996: 227) Prije svega tu se radi o tjelesnim razlikama: "Opažanja o "očigledno" većoj visini, snazi i brzini muškaraca, kao i o ranjivosti ženskih reproduktivnih organa prezentiraju se kao "činjenice" vezane uz "prirodne" razlike između muškaraca i žena." (Donnelly, 1996: 227) Iz takvih se opažanja na vrlo sličan način izvode i generalne razlike između maskuliniteta i feminiteta: "(...) na maskulinitet i feminitet se gleda kao na obilježja osobnosti i oni su, zajedno s ostalim obilježjima (ovisnost, dominacija, itd.) ocjenjeni kao determinante različitosti između muškaraca i žena." (Donnelly, 1996: 227) Krajnji zaključak je slijedeći:

"Kada se fiziološka obilježja i obilježja osobnosti kombiniraju sa pretpostavljenim zahtjevima većine modernih sportova, ne iznenađuje vrlo uska podudarnost muške biologije i

psihologije sa tim zahtjevima. (...) Gurnuti do ekstrema, takvi argumenti postignuća ženskih sportaša pripisuju njihovoj "muževnosti" (maskulinitetu) što rezultira pitanjima vezanim uz njihovu seksualnu orijentaciju, pa čak i samu rodnu pripadnost. Gledajući iz ove perspektive, stvari su postavljene ovako: sport je muška arena i sve žene koje u njemu imaju uspjeha ustvari su bliže muškarcima nego ženama ("muškobanjaste" su), odnosno idu protiv svoje vlastite prirode (feminiteta). Žene po prirodi nisu skrojene za sportski uspjeh i u tom su polju podređene muškarcima, a takav se stav kada jednom u kontekstu sporta ispliva na površinu može preslikati i u kontekst šireg društva: "(...) nejednakost u sportu postaje važno mjesto u reprodukciji društvene nejednakosti transformirajući pretpostavljenu tjelesnu inferiornost žena u društvenu inferiornost." (Donnelly, 1996: 227)

Ovakva vrsta argumentacije s vremenom je bila (i još uvijek jest) podvrgnuta kritici. Logički problem ovakve perspektive najlakše se uočava kada se istoj vrsti analize i interpretacije podvrgnu rasne razlike: "Ako se za žene pretpostavlja da su biološki inferiorne (u svemu osim u rađanju i dojenju) i stoga društveno inferiorne, za crnce (afroamerikance) se pretpostavlja da su biološki superiorni (u vezi s određenim specifično sportskim vještinama) i stoga društveno inferiorni!" (Donnelly, 1996: 228) Nije teško (ni krivo) pretpostaviti da je ovakva vrsta interpretacije izrazito ideološka. No bijeli muškarac srednje ili više klase, koji je u ovom slučaju mjerilo za sve (ili ideolog), ovdje se nalazi u problemu. Od dvije društvene skupine (kategorije) koje drži u potlačenom položaju, jedna je u sportu uspješnija od njega. No, postoji objašnjenje i za to, dakako ideološko: "Dok su niže razine sportskih postignuća žena u određenim sportovima upotrijebljene kao opravdanje njihove socijalne subordinacije, visoke razine postignuća crnih sportaša u određenim sportovima pripisane su prirodnim sposobnostima i fiziološkoj prednosti- u kontrastu s pretpostavljenim napornim radom i inteligencijom bijelih sportaša." (Donnelly, 1996: 228) Iako je očigledna logička stupica u koju se ovakva vrsta analize dovodi i upravo zbog toga je (dijelom) podvrgnuta kritici, treba ipak reći da je kategorijalna analiza s druge strane donijela određene koristi. Samo uvođenje pojma kategorije i kategorizacije usmjerilo je daljnji razvoj sociologije sporta i analize nejednakosti u njoj, što je kasnije omogućilo daljnji razvoj pristupa toj problematici: "Teško je zamisliti kako bi sport ili istraživanja u sociologiji sporta izgledali da takve kategorije nisu bile konstruirane. Kakav god bio njihov oblik, takve kategorije pružile su osnovu za istraživanja koja uključuju distributivnu razinu analize" (Donnelly, 1996: 229)

Distributivna analiza- ovaj tip analize, kako je već rečeno, pojavio se kao nadopuna kategorijalne analize. Distributivna se analiza usredotočuje na "prirodu i obujam prilika

dostupnih različitim kategorijama pojedinaca" (Donnelly, 1996: 229). U činjenici da se koristi pojmovima kategorija onako kako su razrađene u kategorijalnoj analizi ogleda se ta nadopuna i usredotočenost na problem društvene nejednakosti. Radi se o vrsti analize koja se fokusira na "distribuciju" prilika u društvu, odnosno njegovim strukturama, pa se može tvrditi da svoj temelj ima u strukturalizmu: "Kategorijalna analiza bavi se individualnim temeljima nejednakosti, dok distributivna analiza usmjerava našu pažnju ka socijalnoj strukturi" (Donnelly, 1996: 229). Promatra li se kategorija spola u ovom kontekstu, autor kaže da "noviji podaci pokazuju da su u 'naprednim' društvima stope participacija u rekreacijskoj tjelesnoj aktivnosti slične kod odraslih muškaraca i žena (...)", no opet "tipični pojedinac koji će najvjerojatnije sudjelovati u bar jednom natjecateljskom sportu je i dalje 'mladi, dobro obrazovani, bijeli muškarac koji pripada u profesionalne ili menadžerske kategorije zaposlenja i koji ima relativno visoke prihode.' (Hall i dr., 1991, str. 156)" (Donnelly, 1996: 229) Ovdje se kao opcija i dodatni parametar promatranja pojavljuju i 'postparticipacijske' pozicije (trenerske, rukovodeće, administrativne i sl.), u kojima žene sudjeluju u vrlo malom broju. Ni ovaj tip analize nije potpun, dapače može se reći da je sam sebe u startu ograničio: "Fokusirajući se na ideju prilike za sudjelovanje, distributivna analiza ima brojna ograničenja budući da povećanje prilika ne vodi automatski povećanju sudjelovanja." (Donnelly, 1996: 230) Činjenica da se nekome pruža mogućnost bavljenja određenim sportom ne znači nužno da će se taj netko tim sportom i baviti. Također, stavlja se (pre)jak naglasak na strukturalnu komponentu uvjetovanja za bavljenje sportom, nauštrb one akcijske: "(...) važnim se smatra pružanje mogućnosti za sudjelovanje (igru), a ne poticanje potpunije demokratizacije koja bi zahtijevala punu uključenost u aktivnost- odnosno, moć i pravo da se odrede oblici, okolnosti i značenja participacije" (Donnelly, 1996: 230). Dodatno u prilog tom zanemarivanju društvene akcije pojedinca i pojedinca općenito tvrdi se slijedeće: "(...) kako bi bilo koji pojedinac iskoristio priliku za sudjelovanje u bilo kojoj aktivnosti, ta aktivnost mora u sebi imati mogućnost da postane značajna pojedincu. Koja je svrha povećavanja mogućnosti sudjelovanja u sportu za pojedinca koji je zapleten u set socijalnih relacija (odnosa) koji čine takvo sudjelovanje beznačajnim?" (Donnelly, 1996: 230) Distributivna analiza fokusira se na vrlo određen fenomen u svezi sa sportskom participacijom u društvu i nejednakošću u istoj-distribucijom prilika, po prije spomenutim i određenim kategorijama. Iako su njeni nalazi u svojoj biti točni, pritom se zanemaruje pojedinac i njegova mogućnost akcije u kreiranju uvjeta sudjelovanja u sportu. Korak u smjeru uvođenja akcijske komponente i popunjavanja međuprostora koje nisu zahvatile dvije prethodno opisane vrste analize predstavlja relacionalna (odnosna) analiza.

Relacionalna analiza- Kako smo već spomenuli, dva prethodna tipa analize su poprilično partikularna u svojim nastojanjima da opišu sport i problem nejednakosti u sportu. Treći tip analize koji se pojavio najkasnije, svojevrsni je pokušaj da se te razlike i prostori koji nisu obuhvaćeni prethodnim dvjema tipovima premoste i popune, odnosno da se sve skupa dovede u određen međuodnos: "Relacionalna analiza pomiče se iznad opažanja o diskretnim kategorijama i distribucijom resursa među njima kako bi razmotrila čitave setove socijalnih odnosa- među muškarcima i ženama, društvenim klasama i rasnim/etničkim skupinama; i istražuje takve odnose u njihovom socijalnom kontekstu (npr. među muškarcima i ženama koji pripadaju određenim društvenim klasama i rasnim/etničkim skupinama u određenom prostoru i vremenu)." (Donnelly, 1996: 230) Slično kao i u proje opisanoj tezi otpora kojoj je ova vrsta analize u stvari na neki način paralelna, u opisu sporta koristi se pojmovima hegemonije, moći i statusa quo: "U relacionalnoj analizi, na sport i druge kulturalne oblike se gleda kao na "kulturalne reprezentacije društvenih odnosa" i takve analize "počinju sa pretpostavkom da su sportske aktivnosti povijesno producirane (uvjetovane), socijalno konstruirane i kulturalno definirane kako bi služile interesima i potrebama moćnih grupa u društvu (Dewar,1991: 20). Takva moć nije izražena u pojednostavljenom zavjerničkom smislu već predstavlja moć da se stvore kulturalni oblici po vlastitom ukusu; moć i motivaciju da se održi status quo koji podupire vlastitu povlaštenu poziciju; i moć da se podređenima takvu hegemoniju (u Gramscievskom smislu) prikaže kao normalnu i prirodnu." (Donnelly, 1996: 231) Gledano iz takvog kuta, u sport je u startu utkana nejednakost samom činjenicom da je on kao institucija proizvod određenih društvenih skupina koje ga oblikuju po sebi. Logično je onda pretpostaviti da svatko tko bi se u takav i tako konstruiran sport poželio uključiti, a nije pripadnik tih hegemonijalnih društvenih skupina, nailazi na poteškoće i probleme. Isto tako, svaka će društvena skupina tako konstruiranom sportu pridavati drugačije značenje- npr., neki će ga vidjeti kao oblik daljnjeg podjarmljavanja, dok će drugi u njemu vidjeti priliku za uspjeh i društveni uspon. S tim na umu, potrebno je naglasiti kako se uz moderan se sport isto tako veže i komercijalizacija- uspješni sportaši mogu dobro zarađivati od svog sportskog uspjeha i na taj se način penjati na društvenoj ljestvici, odnosno ostvariti pozitivnu socijalnu mobilnost. Kombiniranje tih dvaju faktora, sportskog uspjeha i pozitivne socijalne mobilnosti, nameće pitanje: "(...) čini li sportsko (atletsko) postignuće pojedinca vrednijim ljudskim bićem? Kada se značenje sporta gleda u terminima zabave i poslovnog poduzetništva, materijalne i simboličke (prestiž, status) nagrade uspješnim atletama upućuju na to da se tjelesna nadmoć ponekad može transformirati i u određen stupanj socijalne nadmoći." (Donnelly, 1996: 232) Sposobni atlete iz nižih socijalnih klasa sportskim uspjehom

moгу ostvariti veliki socijalni napredak. No, s druge strane, pripadnicima 'drugih' rasnih i spolnih skupina sportski uspjeh ne donosi pozitivne promjene: "U oba ova slučaja, znanost i ideologija stvorili su moćno savezništvo kako bi pripisali značenje mjerljivim fizičkim karakteristikama i performansama. I "inferiorne" i "superiorne" razine performansi konstruirani su kao pokazatelji socijalne inferiornosti." (Donnelly, 1996: 232) Time se vraćamo na već prije opisanu logičku stupicu u kojoj se našla kategorijalna analiza, a koju je identificirala relacijska analiza. Ista mjerila ne vrijede za sve, što ukazuje da je "spona između mjerljivih nejednakosti koje tvore temelj modernog sporta i raznih socijalnih karakteristika koje su socijalno konstruirane kao temelji ljudske socijalne nejednakosti daleko kompleksnija nego što se vjerovalo i da iziskuje mnogo više analize." (Donnelly, 1996: 232) Potreban je zato novi, obuhvatniji pristup problematici, koji će sve te faktore staviti u međusoban odnos-relacijska analiza, koja bi se uhvatila u koštac sa "kompleksnom socijalnom realnošću impliciranom socijalnom konstrukcijom i definicijom i međusobnim odnosima već uspostavljenih kategorija." Ovaj se tip analize usredotočava upravo na međuprostore koje prije opisane vrste analize ne pokrivaju: "Primjerice, određenje da su muškarci (u prosjeku) jači i agresivniji nego žene (kategorijalna analiza) ili da muškarci imaju daleko više prilika i resursa nego žene (distributivna analiza), ostavlja neodgovorenim mnoga pitanja. Koja se vrijednost pridaje snazi i agresiji i zašto? Kako i zašto su muškarci konstruirali i održavali "sport" kao aktivnost rodnog razlikovanja? Kako su muškarci uspjeli zadržati veći udio u prilikama i resursima? I kako i zašto dolazi do promjena u odnosima između muškaraca i žena i koju ulogu sport ima u tim promjenama?" (Donnelly, 1996: 233) Samo ustanovljavanje činjenice da nejednakosti postoje nije dostatno. Relacionalna analiza skreće pažnju na činjenicu da je sve, pa tako i nejednakost, produkt određenih socijalnih procesa. Stoga je zadaća te vrste analize otkrivati i tragati za mehanizmima koji te procese pokreću. Ustanovljavanjem postojanja određenih mehanizama proizvodnje društvenih okolnosti identificira se i odnos dominacije, odnosno ustanovljuje se da postoji netko (npr. određena društvena skupina) tko te mehanizme i procese pokreće i kontrolira i netko tko je "žrtva" (pojedinci, određene društvene skupine) tih istih procesa. S druge pak strane, osvješćivanjem takvog stanja dominacije i subordinacije, podređeni pružaju sebi mogućnost akcije i eventualne promjene. Ona se može i ne mora dogoditi, a u koliko se i dogodi ishod ne mora biti nužno onakav kakav se htjelo postići, kako se prije spominjalo u svezi sa tezom otpora. To sve skupa dio je borbe koja traje i danas.

2.2. Rodna nejednakost i sport

U daljnjem tekstu usredotočit ćemo se specifično na odnos žena i sporta, odnosno rodnu nejednakost u modernom sportu, kao i na utjecaj modernog sporta na rodnu nejednakost općenito koristeći se tekstom Tess Kay i Ruth Jeanes *Women, sport and gender inequity*.

Nema sumnje da je sport danas vrlo bitna i utjecajna pojava u društvu. To je sasvim zdravorazumska pretpostavka, pogotovo ukoliko se uzme u obzir veličina sportske industrije i medijska mašinerija koja prati sport i bavi se njime istovremeno ga čineći dostupnim (vidljivim) ogromnom broju ljudi. Sport i ideje koje sportsko natjecanje zastupa tako dobivaju nikad veću mogućnost da se prošire. Ono što je sa feminističkog aspekta problematično u toj situaciji jesu upravo te ideje, odnosno činjenica da je "središnja vrijednost u sportu njegovo konstruiranje oblika maskuliniteta koji uzdiže muško iskustvo iznad ženskog." (Kay i Jeanes, 2008: 131) Još jedna posebnost sporta je i ta da je on društvena institucija možda najotpornija na promjene, pogotovo po pitanju rodne i spolne nejednakosti i predstavlja mjesto u društvu u kojemu se i dalje slavi muška snaga i dominacija: "Sve veća istaknutost žena u drugim područjima društva, kao u radništvu, ostavlja sport kao jedno od posljednjih područja u javnoj domeni u kojima su sila i zastrašivanje kao i drugi konstrukti maskuliniteta prihvatljivi. Muškarci mogu koristiti arenu sporta da slave svoju snagu i superiornost bez propitivanja i kao takvi mogu ne biti voljni dopustiti da sport postane još jedno područje u kojem se žensko prisustvo smatra prihvatljivim." (Kay i Jeanes, 2008: 131) Sport je dakle posljednji bastion muškosti (odnosno onoga što se smatra muškošću) i žene se iz njega aktivno isključuju, prije svega jer nemaju ono što je potrebno za sudjelovanje, bilo u terminima snage ili sposobnosti. Kako autorice navode, kroz povijest sporta iskristalizirala su se tri argumenta koji služe kao potpora sprečavanju participacije žena:

- 1) medicinski argument- žene su fiziološki nepodesne za sportsku aktivnost i ona bi im mogla štetiti
- 2) estetski argument- žene koje se bave sportom su (tjelesno) neprivlačne
- 3) socijalni argument- kvalitete i ponašanja vezana uz sport su u suprotnosti sa 'pravom' ženstvenošću (feminitetom) (Kay i Jeanes, 2008: 131)

Budući da ova tri "argumenta" zahvaćaju većinu iskustva ljudskog bivanja u kontekstu društva, nije krivo tvrditi slijedeće: "Povijest ženskog bavljenja sportom je stoga ona substancijalne isključenosti: formalnim ili neformalnim sredstvima ženama je bio branjen jednak pristup sportskom iskustvu." (Kay i Jeanes, 2008: 131) U ranim počecima organiziranog bavljenja sportom žene su bile krajnje marginalizirane. Strukturalna i hegemonijalna priroda njihove marginalizacije možda se najbolje može iščitati iz stava samog oca modernog olimpijskog sporta, Pierrea de Coubertina, spram ženskog sudjelovanja u sportu: "Njegov ultimativni pogled bio je da je ženska funkcija u sportu nije da se same natječu, već da aplaudiraju muškom natjecatelju" (Kay i Jeanes, 2008: 132). Današnja situacija nije takva i mijenjala se postupno. Sasvim je normalno da se žene danas bave sportom. Unatoč tome, postoji trend raslojavanja raznih tjelesnih aktivnosti na one koje su prikladnije ženama (npr. joga, pilates i slično) i na one koji su prikladniji muškarcima (npr. svi sportovi u kojima je potrebna fizička snaga). Pritom se naravno "muške" aktivnosti smatraju sportom u pravom smislu te riječi, pa se može zaključiti kako je sport i dalje imanentno muška aktivnost, dok aktivnosti kojima se žene bave nisu nužno sport- čak štovište, one služe kako bi se održale i povećale kvalitete vezane uz pojam ženstvenosti (lijep tjelesni izgled i slično), na taj način opet služeći muškarcima. Autorice vjeruju da sport sam po sebi nije određen pojmovima muškog i ženskog, već da je to produkt drugih, sportu izvanjskih čimbenika: "Maskulinitet sporta prije je proizvod načina na koji je sport bivao razvijan i institucionaliziran nego refleksija intrinzičnih kvaliteta sportskih aktivnosti. Po sebi, sport nije ništa idealno pogodniji muškarcima nego ženama, već je bio opsežno maskuliniziran kroz povijest muške kontrole. Muškarci su kroz povijest kontrolirali sport, koristili ga za svoje svrhe i oblikovali ga da odgovara njihovim sposobnostima. Jednostavno naslijeđe toga jest da su rodne nejednakosti inherentne u strukturama sporta danas." (Kay i Jeanes, 2008: 133) Utjecaj čitavog niza faktora kroz prošlost uvjetovalo je ovaj oblik sporta kakav danas imamo. Isto se tako iz ovog citata da iščitati da je na djelu ponovno odnos dominacije i potlačivanja, odnosno socijalne produkcije određenog seta odnosa između moćnijih i manje moćnih društvenih skupina, što smo već spominjali. Upravo kako bi se ti odnosi dominacije promijenili i kako su se uostalom i mijenjali, mijenjaju se i parametri za promatranje ženskog sudjelovanja u sportu: "Ono što je pitanje danas nije kakva je ženska involviranost u sport u odnosu na prijašnje generacije žena, već kakva je u usporedbi sa današnjim muškarcem" (Kay i Jeanes, 2008: 133) Izjednačavanje prilika za žene i muškarce ono je čemu se stremlji u gotovo svim područjima ljudske iskustvenosti i života danas, pa tako i

u sportu. Budući da je zbog niza navedenih okolnosti muškarac u sportu postavljen kao mjerilo, on je onaj sa kime se žena teži izjednačiti.

Žensku poziciju u društvu, pa i u sportu kao potlačenu i ugnjetavanu kroz 20. stoljeće osvijestio je i artikulirao feminizam kao poseban oblik društvene analize. Stoga se kroz razne faze feminističke analize i onoga na što su se u svakoj od tih faza fokusirale može iščitati i način na koji su analizirale sport kao društvenu pojavu (instituciju) u kojoj su potlačenost i ugnjetavanje možda najočitiji. U početnoj fazi *liberalnog feminizma*, slično kao i u ranije opisanoj distributivnoj analizi nejednakosti u sportu, fokus je na nejednakosti pristupa, odnosno manjem broju prilika za žene koje se žele baviti sportom. A priori se, koristeći se agrumentom o nejednakosti pristupa, odbacuju biološka objašnjenja nesudjelovanja žena u sportu. Takvo analiziranje problematike pati od sličnih problema kao i distributivna analiza: "Liberalni feminizam nije uspio pokazati kako kompleksnosti rodne interakcije utječu na sudjelovanje žena u sportu i kako i zašto su žene percipirane kao nejednake muškarcima." (Kay i Jeanes, 2008: 134) Idući korak koji proizalzi iz želje da se premoste navedeni problemi jest *radikalni feminizam*. Novina ovog pristupa jest uvođenje pojmova opresije i patrijarhata u objašnjavanju nejednakosti: "Koristeći pristup radikalnog feminizma, sport je viđen kao kontinuirano polje na kojem se pojavljuje opresija žena" (Kay i Jeanes, 2008: 134). Uvođenje opresije i patrijarhata kao novih koncepata u analizu ujedno je i izvor glavne kritike radikalno feminističkog pristupa- analiza se ne širi dalje od tih pojmova, odnosno samo se na njih fokusira i u njima traži objašnjenje, dok se primjerice ne sagledavaju "podjele među ženama po klasi, rasi i etnicitetu" (Kay i Jeanes, 2008: 134). Kako bi se uključilo spomenute elemente u analizu, događa se inkorporiranje dijela marksističke teorije u feminističku analizu, pa imamo *marksistički feminizam*. Taj pogled pokušava naglasiti kako su sve nejednakosti, pa tako i rodne, produkti kapitalizma i klasne ekonomske eksploatacije uzevši u obzir da se čitavo to područje nalazi pod muškom kontrolom: "Istraživanja vođena tradicijom marksističkog feminizma drže da muškarci kontroliraju sredstva proizvodnje i samim time se pretpostavlja da kontroliraju sisteme koji kreiraju i održavaju dominantne ideologije." (Kay i Jeanes, 2008: 134) Dominacijom nad sredstvima proizvodnje i proizvodnjom ideologijom muškarci su posredno i neposredno u poziciji da dominiraju nad svakim aspektom društva, pa tako i sportom. Ono što je zajedničko svim do sada nabrojanim tradicijama mišljenja u feminizmu jest da su sveobuhvatne, odnosno makro-teorije i zbog toga "ti pristupi ne uspijevaju pružiti teorijsku analizu koja će omogućiti sintezu klase, roda i kulturalne moći." (Kay i Jeanes, 2008: 134) Kao pokušaj teorijske sinteze radikalnog i marksističkog feminizma

s manjim dometom (mikro- teorija) pojavljuje se *socijalistički feminizam*. Glavni je fokus socijalističkog feminizma u analizi sporta na ženskom balansiraju "dvojnim ulogama" koje im patrijarhalno društvo nameće, odnosno onom kućanice i radnice, i kakav je krajnji utjecaj takvih napora na interes i volju (a i raspoloživo vrijeme) kod žena za bavljenje sportom. Inzistiranje tih teoretskih pogleda na klasnim faktorima nejednakosti odvlači pažnju sa uloge patrijarhata i opresije u produkciji nejednakosti, što su ipak sa feminističkog stajališta važniji problemi. Ponovno kretanje među tim pojmovima u feminističku analizu uvodi moment otpora, što pak dovodi do pojave novog teorijskog okvira- *kulturalnih studija*. Fokus se u analizi prebacuje na međugru dvaju, po tom viđenju, različitih pojmova- društva kao entiteta i kulturalnih praksi u njemu: "Koristeći se Gramscijevim konceptom hegemonije, koja (po njemu) djeluje kroz proizvodnju općih uvjerenja ("općeg znanja"), ova teorija pomaže u razumijevanju kompleksnog odnosa slobode i zabrane u sportu i potencijala za žene da sport koriste kao sredstvo slamanja dominantne hegemonije ili muške partijarhalne moći." (Kay i Jeanes, 2008: 135) Ovakvo razmatranje, usredotočujući se na pojmove društvene hegemonije s jedne strane i kulture kao proizvoda pozicija moći s druge strane "prihvata da je kulturalno uvjerenje odgovorno za učenje muškaraca da je sport značajan dio muškosti i za udaljšavanje žena iz ove domene, no drži da žene i dalje mogu izazvati ovakvu dominantnu pretpostavku." (Kay i Jeanes, 2008: 135) Kao posljednja etapa pristupa u feminističkoj analizi pojavljuje se *post- strukturalistička teorija*. Ona predstavlja odmak od promatranja problema nejednakosti u kontekstu širih društvenih struktura (muškarci i žene kao društvene skupine) i usmjerava se ka individualnom. Polazi se od pretpostavke da nisu sve žene međusobno jednake i da stoga ni njihov pristup sportu i iskustva sa sportom ne moraju nužno biti jednaka: "(...) žene mogu biti agresivne i kompetitivne i izazivati rodni poredak u sportskoj areni, al istovremeno voditi brigu o izgledu i izgledu tijela izvan nje, ne dovršavajući u potpunosti transformaciju dominantnih rodnih ideologija." (Kay i Jeanes, 2008: 135) Smatra se da iskustva iz svih polja života nisu nužno sumjerljiva, niti se žene u svim tim poljima nužno isto ponašaju, pa se na tome tragu tvrdi i da feminitet, odnosno ženskost nije jednodimenzionalan pojam, već da "(...) postoje multipli feminiteti." (Kay i Jeanes, 2008: 135) Ono što je žena u sportu, ne mora biti nužno i žena kod kuće, na radnom mjestu i sl. Na sličan se način kritizira i sama dihotomija maskulinitet- feminitet kao nedostatna da obujmi sve pojedinačne razlike među ljudima i varijacije u stavovima, preferencijama i sličnome koje se mogu pojaviti. Kritika upućena feminističkom poststrukturalizmu sastojala se u tome da je "(...) razvodnio političku moć kolektivnog ženskog glasa fokusirajući se previše na različitosti." (Kay i Jeanes, 2008: 135) Iz ovoga što je rečeno, očito je da u feminističkoj teoriji postoje razlike u sagledavanju i

objašnjavanju ženskog (ne)sudjelovanja u sportu. No, početna pretpostavka i dalje stoji- unatoč tome što se stvari mijenjaju, žene i dalje u sportu sudjeluju mnogo rijede i manje nego muškarci. Svaki teorijski okvir bavi se određenim aspektom problematike, no cjelovit odgovor na pitanje zašto je tome tako gotovo je nemoguće dati. Ipak se mogu donijeti neki zajednički zaključci: "Sve u svemu, sportska participacija žena osjetljivija je nego muška na utjecaje ostalih društveno strukturalnih ograničenja, uključujući dob, društvenu klasu, etnicitet i invalidnost." (Kay i Jeanes, 2008: 136) Uz to što žene u sportu općenito participiraju manje nego muškarci, najčešće participiraju i u drukčijim sportovima nego muškarci: "(...) žene najčešće participiraju u onima (sportovima) koji se podvijaju konvencionalnim obilježjima ženstvenosti (feminiteta). Nadalje, područja u kojima najviše raste ženska participacija su ona koja najočitije doprinose postizanju idealizirane slike ženskog tijela." (Kay i Jeanes, 2008: 138) Gledano tako, kao što je već spomenuto, žene se ne bave sportom samim po sebi već raznim oblicima tjelesnih aktivnosti, što u stvari čine na način koji muškarcima najviše odgovara- vodeći brigu o tjelesnom izgledu više nego o nadmetanju koje bi moglo imati neželjene efekte na spomenuti izgled. Ideja sporta kao međusobnog fizičkog nadmetanja pojedinaca nije kompatibilna sa dominantnim društvenim (patrijarhalnim) idejama o ženstvenosti i izgledu ženskog tijela kao i onome što bi ono trebalo predstavljati: "Naglasak na ženskom tijelu kao dekorativnom i pasivnom prije nego aktivnom i snažnom upućuje žene na oblike aktivnosti koji reproduciraju te kvalitete i odvraća od onih, kao što je sport, koji su tim kvalitetama suprotni." (Kay i Jeanes, 2008: 139) U ovakvom je rezoniranju možda najočitija prije spomenuta teza da muškarci sport kroje po sebi. Toj tvrdnji možemo dodati i ovu- i ženski sport muškarci kreiraju onako kako njima to najviše odgovara. Glavni razlog tome leži u činjenici da žena u upravljačkim strukturama sporta ima jako malo: "Ženska nezastupljenost u strukturama sporta nije samo nepravedna sama po sebi već ima i dalekosežne posljedice po žensku involviranost u sport kao sudionica." (Kay i Jeanes, 2008: 142) Ovaj problem postaje jedno od ključnih mjesta za razumijevanje rodne nejednakosti u sportu. Nedovoljna zastupljenost na pozicijama moći i odlučivanja za nužnu posljedicu ima umanjenju participaciju i interes u bavljenju sportom. No potrebno je istaći da se samim time što je nejednaka participacija žena i muškaraca u sportu prepoznata kao problem načinjen korak u pravome smjeru.

Do sada smo u tekstu pokušali skicirati sociologiju sporta kao kao posebnu sociološku granu i njene povijesne i novije trendove u analiziranju sporta kao društvenog fenomena. Posebno

smo se fokusirali na poimanje i analiziranje problema nejednakosti u sportu, osobito rodne. Potrebno je dodatno naglasiti kako se većina studija i istraživanja kojima smo se koristili u razmatranju problematike uglavnom odnosi na bavljenje sportom u slobodno vrijeme, odnosno neprofesionalno, no u velikoj mjeri sve analize i zaključci vezani uz problematiku vrijede i za profesionalni sport. U profesionalnom je sportu problem rodne nejednakosti, ako išta, još naglašeniji, odnosno situacija za žene je još nepovoljnija. Posebno je naglašen u sportovima koji se smatraju izrazito (da ne kažemo po prirodi) muškima, u kakve spada i automobilizam. O tome na koji način se rodna nejednakost manifestira u automobilizmu, kako joj se pristupa i koje su njene implikacije i posljedice bit će riječi u idućim poglavljima.

3. Automobilizam i rodna nejednakost

U ovome dijelu teksta posvetit ćemo se automobilizmu i problemu rodne nejednakosti u njemu, što je središnja tema rada. Kao temeljna pretpostavka za problematizaciju rodne nejednakosti u automobilizmu služit će nam činjenica da je automobilizam jedan od rijetkih sportova u kojima samo natjecanje nije rodno odijeljeno, odnosno pravila ne brane međusobno natjecanje žena i muškaraca. Druga bitna pretpostavka problematizacije rodne nejednakosti u automobilizmu jest fenomen karakterističan za upravo tu vrstu sporta koji bismo mogli nazvati 'tehnološka medijacija'- pod tim se pojmom misli na činjenicu da automobilizam nije natjecanje ljudi i ljudskih tijela međusobno već natjecanje vještine upravljanja sofisticiranim strojevima, što uvelike umanjuje važnost razlike u tjelesnoj snazi među muškarcima i ženama (tehnološkom medijacijom i tjelesnošću u automobilizmu detaljnije ćemo se posvetiti kasnije u tekstu). Prije svega ćemo dati kratki prikaz povijesti ženskog bavljenja motosportom.

3.1. Žene u automobilizmu kroz povijest ukratko

Ubrzo nakon pojave automobila, pojavila se i ideja natjecanja u njima: "Auto sport pojavio se ubrzo nakon izuma automobila, isprva kao marketinški alat, a kasnije kao samostalan sport." (Charters, 2006: 83) Žene su se natjecale od samih njegovih početaka, neke poput Kay Petre i relativno uspješno: "(...) Petre je utrku 24 sata Le Mansa 1934. završila sveukupno trianesta i kasnije postala prva žena zaposlena kao tvornički vozač za momčad Austin. (...) Zajedno sa drugim ženskim trkačima međuratnog perioda, Kay Petre uspostavila

je načelo da se žene mogu natjecati s muškarcima u vrhu auto sporta." (Charters, 2006: 83) Idući veći ženski uspjesi u vrhu automobilizma, posebno rallyu, dolaze u šezdesetim godinama 20. stoljeća: "1960-e predstavljaju zenit ženskog pobjeđivanja u međunarodnom rally-u. Pat Moss- Carlsson (sestra vozača Formule 1 Stirlinga Mossa i supruga švedskog rally prvaka Erika Carlssona) i Irkinja Rosemary Smith pobijedile su u mnogim većim Europskim i svjetskim rallyima i u nekoliko ženskih prvenstava. Obje su bile vrlo cijenjene vozačice tvorničkih timova." (Charters, 2006: 85) Daljnja ekspanzija ženske involviranosti u automobilizmu događa se 1970-ih godina, kada su ženama po prvi puta dostupna postala globalno najprestižnija natjecanja- američki NASCAR i IndyCar serija (Janet Guthrie) i, po mnogima, sami vrh automobilizma- Formula 1 (Lella Lombardi) (Charters, 2006: 85). Za daljnji nastavak teksta bitno je imati na umu kako se u ovom radu žensko sudjelovanje i iskustvo u automobilizmu promatra kroz prizmu upravo tih najprestižnijih natjecanja. U nižim kategorijama automobilističkih utrka normalno je sudjelovanje žena, no kako se ide prema višim kategorijama sve ih je manje, dok ih u Formuli 1 danas uopće nema. Kroz njenu povijest, u Formuli 1 se do sada natjecalo pet žena: Maria Teresa de Filippis, Lella Lombardi, Divina Galica, Desiree Wilson i Giovanna Amati. Za same utrke uspjele su se kvalificirati samo prve dvije- de Filippis i Lombardi, a do sada najveći ženski uspjeh u F1 jest pola boda Lelle Lombardi iz prekinute utrke u Španjolskoj 1975. Giovanna Amati, posljednja vozačica u F1, pokušala se kvalificirati na prve tri utrke 1992. godine, ali bez uspjeha.¹

Najuspješnijom se ženskom vozačicom smatra francuskinja Michele Mouton. Ona se sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća natjecala u Svjetskom reli prvenstvu (WRC). Najveće uspjehe postigla je 1981. godine, pobjeđivši na reliju u Italiji što je bila prva ženska pobjeda u povijesti tog natjecanja, i 1982. godine pobjeđivši na još tri relija (Portugal, Grčka i Brazil) te zauzevši drugo mjesto u konačnom poretku na kraju sezone. Taj se njen rezultat do danas smatra najvećim uspjehom u povijesti ženskog bavljenja automobilizmom uopće.² Mouton je ujedno i posljednja žena koja se natjecala u Svjetskom reli prvenstvu do danas.

¹ prema http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_female_Formula_One_drivers.

² prema http://en.wikipedia.org/wiki/Michele_Mouton

3.2. Konstruiranje modaliteta ženskog tijela i tjelesnosti

Nakon kratkog prikaza najznačajnijih vozačica kroz povijest automobilizma, okrećemo se središnjoj temi rada- analizi tijela i tjelesnosti u kontekstu rodne nejednakosti u automobilizmu. Iako je već naglašeno da je upravo smanjenjem značaja samog tijela i njegove snage stvoren jedan od glavnih preduvjeta izjednačavanja muškaraca i žena u automobilizmu, žensko je tijelo i dalje odmak od norme sporta i promatra se kao takvo- žensko, odnosno drugačije. U daljnjem tekstu ukazat ćemo na neke od mehanizama koji kreiraju taj stav i pogled na žensko tijelo kao otklon ili odstupanje od norme. Promotrit ćemo i kako se konstruiraju i objašnjavaju razlike između muške i ženske tjelesnosti kroz prizmu motorike i percepcije- dvaju ključnih pojmova vezanih uz tjelesnost kada se govori o automobilizmu. Za početak, koristeći se tekstom Iris Marion Young, promotrit ćemo načine na koje se žensko tijelo označava ženskim, odnosno mehanizme i načine konstruiranja specifično "ženske" tjelesnosti, a samim time i prostornosti i mobilnosti, odnosno razlika između muškog i ženskog doživljaja prostora izvan tijela i samoga tijela kao pozicioniranog u prostoru.

Pretpostavka od koje se polazi ovdje jest slijedeća: tipično "ženska" tjelesnost ne postoji sama po sebi, već proizlazi iz fluidnog pojma "ženstvenosti" koji je pak socijalno konstruiran i uzima se kao dostatno objašnjenje razlika među spolovima: "Djevojčice bacaju na drugačiji način od dječaka jer su "ženstvene". " (Young, 1980: 138.) Pojam "ženstvenosti" predstavlja i obuhvaća sve osobitosti i karakteristike koje žena treba imati, pogotovo u kontekstu tijela i tjelesnosti, pa samim time i razlike između žena i muškaraca. Puko svođenje opaženih razlika među spolovima na takav simplificiran i dogmatski koncept ženstvenosti nije ni ispravno ni dostatno: "Svako ljudsko postojanje određeno je svojom *situacijom*; specifično postojanje ženske osobe nije stoga ništa manje određeno povijesnim, kulturalnim, socijalnim i ekonomskim ograničenjima njene situacije. Svodimo žensko stanje na jednostavnu nerazumljivost ukoliko ga "objasnimo" pozivanjem na nekakvu prirodnu i ahistorijsku žensku esenciju." (Young, 1980: 138) Treba napomenuti da se ovakvom argumentacijom ne pokušava umanjiti niti ukinuti očigledna i prisutna tjelesna razlika između muškaraca i žena, već se ukazuje na činjenicu da je koncept "ženstvenosti" kao objašnjenje opaženih osobitosti ženske tjelesnosti u svojoj biti socijalno konstruiran. Ta socijalna konstrukcija, temeljena na biološkim razlikama, u konačnici predstavlja ono što žena u određenom društvenom i povijesnom trenutku jest ili što se smatra da bi trebala biti: "Situacija žena u danom socio-povijesnom spletu okolnosti, unatoč pojedinačnim varijacijama u njihovim iskustvima, prilikama i mogućnostima posjeduje cjelovitost koja može biti opisana i razumljiva. Treba

ipak naglasiti kako je ta cjelovitost jedinstvena (specifična) određenoj društvenoj formaciji u određenoj povijesnoj epohi." (Young, 1980: 139) Spomenutu cjelovitost predstavlja spoj upravo tih predeterminiranih tjelesnih razlika i ove na njima konstruirane definicije ženstvenosti, dugačija u svakoj povijesnoj epohi. Budući da se ta cjelovitost razlikuje od epohe do epohe i od društva do društva, onda ni ženstvenost ne može biti univerzalna, niti je nužno da prirodno proizlazi iz činjenice da je osoba ženskog spola: "(...) držim da "ženstvenost" nije misteriozna kvaliteta ili esencija koju sve žene imaju naprosto činjenicom da su biološki žene. Ona je radije set struktura i uvjeta koji razgraničavaju tipičnu *situaciju* bivanja ženom u određenom društvu, kao i tipičan način na koji same žene žive tu situaciju. Ovako definirano, nije nužno da je svaka žena "ženstvena"- odnosno, nije nužno da (kod svih) postoje distinktivne strukture i ponašanja tipična za situaciju žena." (Young, 1980: 140.) Ženstveno je, dakle, ono što se ženstvenim u određenom društvenom i povijesnom kontekstu definira. Svako odstupanje od te norme onih pojedinaca od kojih se očekuje da se po toj normi ravnaju po njih predstavlja opasnost i mogućnost marginalizacije- bilo ženskih osoba koje se ženstvenosti odriču, bilo muških koje ju prihvaćaju. Valja isto tako napomenuti da po ovom viđenju glavnu riječ u konstruiranju i definiranju pojma ženstvenosti u svim tim određenim kontekstima vremena i društava imaju oni koji su u datim društvima i trenucima na poziciji moći- najčešće muškarci, konstruirajući ženstvenost uglavnom kao svojevrsni negativ vlastitog postojanja i tjelesnosti (npr. hrabrost- plašljivost, snaga- slabost, aktivnost- neaktivnost i sl.). Budući da su muškarci na pozicijama moći, u ovakvom odnosu snaga muško postojanje i iskustvo jest temelj i normativ svega ostalog postojanja, pa se na žensko postojanje (situaciju) gleda kao na inferiorno muškom, drugačije: "Kultura i društvo koje žena nastanjuje definira ju kao Drugu (drugačiju), nebitnu uzajamnost muškarcu, kao puki objekt i imanenciju. Ženi je tako kulturalno i socijalno zanijekana subjektivnost, autonomnost i kreativnost, koje su ključne odrednice bivanja čovjekom i koje su u patrijarhalnom društvu pripisane muškarcu." (Young, 1980: 141) Pretpostavka je da se takav stav prelijeva u sve aspekte postojanja, pa tako i u promatranje, opisivanje i definiranje bazične tjelesnosti, kretanja i korištenja tijela: "(...) modaliteti ženskog tjelesnog ponašanja, pokreta i prostornosti pokazuju istu tenziju između transcendencije i imanencije, odnosno subjektivnosti i bivanja pukim objektom." (Young, 1980: 141) Doživljaj tjelesnosti kod muškaraca i žena se dakle bitno razlikuje. Iz različitog doživljaja tjelesnosti proizlazi i različit doživljaj tijela kao fizičke činjenice i eventualnog subjekta (pokretača) neke radnje, odnosno razlike u korištenju tijelom: "Mnoge opažene razlike između žena i muškaraca u obavljanju zadaća koje zahtijevaju koordiniranu snagu ne postoje toliko zbog razlike u sirovoj tjelesnoj snazi koliko zbog načina

na koji svaki spol *koristi* tijelo u obavljanju tih zadaća." (Young, 1980: 142) Žene na drugačiji način doživljavaju svoje tijelo pa ga samim time i na drugačiji način koriste. Glavne odrednice fizičkog postojanja u kontekstu tijela i tjelesnosti jesu *motorika* (motility) pod kojom se misli na tjelesni pokret, odnosno doživljaj tijela kao pokretnog objekta kojime upravljamo i njegovih vlastitih mogućnosti i osobitosti u odnosu na prostor koji ga okružuje, i *spacijalnost* (spatiality) kao percepcija prostora koji tijelo okružuje i njegove vlastite pozicije u tom prostoru. Obje od ovih odrednica smatraju se iznimno bitnim (ako ne i ključnim) u bavljenju sportom pa tako i automobilizmom. U automobilizmu se poseban naglasak stavlja na spacijalnost, odnosno percepciju kao doživljaj prostora koji nas okružuje i prostornih odnosa objekata koji se u njemu nalaze, no isto je tako potrebna brza i efikasna koordinacija između percepcije i rada ruku i nogu (motorike)- nešto što se u automobilistiškom žargonu naziva eye- hand coordination. Obje od ovih odrednica poimanja tijela i prostora također su različite kod žena i muškaraca. U nastavku teksta zasebno ćemo promotriti specifično ženske modalitete svake od njih, počevši od motorike.

Žensku motoriku određuju tri modaliteta: *dvosmisljena transcedencija*, *inhibirana intencionalnost* i *diskontinuirano jedinstvo* sa prostorom koji žensko tijelo nastanjuje i koji ga okružuje (Young, 1980: 145). Kazat ćemo nešto o svakom od njih.

1. *Dvosmisljena transcedencija*- kako autorica navodi (prema argumentima koje iznosi Maurice Merleau- Ponty u svojoj *Fenomenologiji percepcije*) primarnom točkom ljudske subjektivnosti ne mora se nužno smatrati svijest već to može biti i tijelo. Ono stoga zauzima taj status transcedencije okoline kao biće po sebi, to jest kao lokus ljudskog subjektiviteta. No kod žena, ono iako transcedira okolinu, ne nadilazi početni stadij imanencije, odnosno u puno je manjoj mjeri usmjereno ka pokretu: "Življeno tijelo kao transcedencija je čista fluidna akcija (pokret), neprestano prizivanje kapaciteta koji se primjenjuju na svijet. Radije nego da samo počne kao imanencija, žensko tjelesno postojanje ostaje u imanenciji, ili još bolje, *obloženo* je imanencijom, čak i kada se kreće ka svijetu u pokretima hvatanja, rukovanja itd." (Young, 1980: 145) Posljedično, zbog te imanencije i partikularnosti u uporabi tijela i njegovih kapaciteta, žene "često doživljavaju tijelo kao teret koji moraju poticati i vući za sobom, a istovremeno i štititi." (Young, 1980: 146) Žene, dakle, ne koriste potpune kapacitete svoga tijela, niti kao izvora snage niti kao motoričke cjeline.

2. *Inhibirana intencionalnost*- intencionalnost (namjera) u djelovanju i pokretanju tijela ograničena je samim tijelom, odnosno onime što ono može postići, kao izvor snage ili

specifičnom motorikom. Autorica tvrdi da je ženska tjelesnost "inhibirana intencionalnost, koja istovremeno poseže za određenim ciljem sa stavom "ja mogu" i suzdržava se od posvećivanja čitavog tijela ostvarenju tog cilja samonametnutim "ja ne mogu"." (Young, 1980: 146) Drugim riječima, žensko tijelo uz to što ne koristi u potpunosti vlastite kapacitete još samo sebe konstantno podcjenjuje. Njegova intencionalnost (usmjerenost) ka ostvarenju određenog cilja nikada nije potpuna već je inhibirana (neopuštena, zakočena)- prikrivajući i uskraćujući u startu samu sebe strahom od neuspjeha u obavljanju određene zadaće prije svega ne postizanjem suglasja između određenog (tijelu dostižnog) cilja i načina da se do njega dođe: "Ženski pokret često raskida ovaj uzajamno obvezujući odnos između cilja i ostvaravanja." (Young, 1980: 146) Ne samo što se veza cilja i pokreta potrebnog za njegovo ostvarivanje raskida, već se u pokušaju dostizanja cilja često radi o pokretu koji je sa postizanjem cilja u potpunoj suprotnosti, iako je namjera cilj ostvariti: "U onim pokretima u kojima se kad su pravilno izvedeni zahtijevaju koordinaciju i usmjerenost čitavog tijela ka nekom krajnjem cilju, žene se često kreću na suprotan (kontradiktoran) način." (Young, 1980: 147) Ovako pristupajući tijelu i okolišu koje ga okružuje, žena "projicira izvedivost zadatka tako projicirajući 'ja mogu'- ali projicira ju tek kao mogućnost 'nekoga', a ne ustvari svoje vlastite- tako projicirajući 'ja ne mogu'." (Young, 1980: 147) Inhibirana intencionalnost kao modalitet ženske motorike dakle predstavlja stav prema tijelu i okolini- određeni zadatak može se obaviti, ali ja to ne mogu.

3. *Diskontinuirano jedinstvo*- kao kombinacija prethodna dva modaliteta ženske motorike nastaje ovaj treći. Žensko tijelo kao nepotpuni subjekt ne koristi u potpunosti svoje kapacitete i na taj se način nalazi u diskontinuiranom jedinstvu samo sa sobom i sa svojim okruženjem: "(...) žene imaju tendenciju locirati kretanje samo u određen dio tijela, ostavljajući ostatak relativno nepokretnim. Ovakva vrsta pokreta je u diskontinuitetu sama sa sobom." (Young, 1980: 147) Partikularnosti u upotrebi tijela i njegovih resursa dodaje se i inhibirana intencionalnost- nesvjesnost o opsegu i mogućnostima tijela i njegovih resursa: "Priroda inhibirane intencionalnosti u kojoj ženski pokret raskida vezu između cilja i njegova ispunjenja, između mogućnosti u svijetu (okolini) i kapaciteta u tijelu, sama po sebi porizvodi ovo diskontinuirano jedinstvo." (Young, 1980: 147)

Ovako opisano žensko tijelo kao fizička i motorička (ne)cjelina, iako samorefleksivno, ne izdvaja u potpunosti samo sebe iz okoline, odnosno nije u potpunosti u stanju sebe shvatiti kao transcendentni subjekt- izvor pokreta koji nadilazi okolinu i sposobno je za manipulaciju njome. Zaključak do kojega se dolazi jest slijedeći: žensko je tijelo na neki način samo sebi i

subjekt i objekt- postoji samorefleksija kao svijest o postojanju i bivanju u određenom prostoru, postoji i svijest da se tim prostorom na neki način može manipulirati, ali ne postoji svijest o mogućnostima i kapacitetima vlastitog tijela u manipulaciji tim prostorom ili, još bolje, dostatnosti tih mogućnosti i kapaciteta u nastojanju da se postigne neki cilj.

Motorika je jedan od dvaju aspekata tjelesnog postojanja u kontekstu drugih tijela i prostora koji tijelo okružuje. Drugi aspekt vezan je uz doživljaj i percepciju tog prostora u kojem se tijelo nalazi: aspekt spacijalnosti, način na koji tijelo kao motorička cjelina doživljava prostor oko sebe. Veza motorike i spacijalnosti vrlo je čvrsta a može se tvrditi kako jedna drugu međusobno uvjetuju, odnosno da motorika tijela uvjetuje njegov doživljaj prostora koji ga okružuje i poimanje mogućnosti koje mu se u tom prostoru pružaju, kao i da percepcija prostora uvjetuje upotrebu određene vrste i količine motoričke aktivnosti i tjelesne snage potrebne tijelu za obavljanje određene zadaće u rečenom prostoru. Stoga je logično da postojanje triju modaliteta ženske motorike (pokretnosti) prati postojanje jednako toliko modaliteta ženske spacijalnosti (prostornosti): "Žensko postojanje doživljava prostor kao *ograđen* ili ograničavajuć, kao *dualan* i sebe doživljava kao *pozicionirano* u prostoru." (Young, 1980: 149)

1. *Prostor kao ograđen*- iz nabrojanih modaliteta ženske motorike, posebno napomena koje se tiču nekorištenje tijela kao motoričke cjeline i njegove potpune snage, proizlazi i ovakav doživljaj prostora kod žena. Kako ne koriste u potpunosti svoj tjelesni potencijal, tako i potencijal okružujućeg prostora ostaje neiskorišten. Drugim riječima, "prostor koji je fizički dostupan ženskom tijelu je često većeg opsega od prostora koji ono koristi i nastanjuje", iz čega proizlazi zaključak da je "žensko postojanje postavljeno u egzistencijalnu ogradu između sebe i prostora koji ju okružuje, na način da je prostor koji joj pripada i koji je dostupan njenom zahvaćanju i manipulaciji zatvoren (ograđen), a prostor izvan nije dostupan njenom pokretu." (Young, 1980: 149- 150) Neaktivnost i strah, odnosno prije spominjana inhibicija, kao odlike ženske motorike imaju isto tako i utjecaj na žensku prostornost i percepciju prostora općenito, sužavajući i ograničavajući prostor u koji se žena usudi usmjeriti svoje akcije: "Bojažljivost, nepokretljivosti i nesigurnost koje često karakteriziraju ženski pokret projiciraju ograničen prostor za žensko "ja mogu". " (Young, 1980: 150) Prostor koji je dostupan čovjeku ograđen je mogućnostima njegovog tijela. Budući da žene svoje tjelesne mogućnosti uglavnom ne poznaju u dovoljnoj mjeri ili konstantno podcjenjuju, na taj način dodatno ograničavaju i smanjuju prostor koji je njihovom tijelu realno dostupan.

2. *Prostor kao dualan*- kako smo prije spominjali, autorica pozivanjem na Merleau- Pontya drži da se tijelo može smatrati primarnom točkom subjektivnosti i time ono transcendiraju okolinu, odnosno ono nadilazi prostor oko sebe vlastitom sviješću o fizičkoj prisutnosti u tom prostoru i mogućnostima koje mu se u njemu pružaju. Na taj način stvara se neraskidiva veza između tijela i prostora koji ga okružuje- tijelo kao subjekt i okruženje kao mjesto na kojemu se subjekt ostvaruje pokretom. Muško tijelo obilježeno fluidnošću i aktivnošću prostor uzima kao veliku cjelinu, tj. kako to autorica kaže, ne pravi razliku između *ovdje* i *ondje* već ih vidi kao dva dijela iste cjeline. No žensko je tijelo obilježeno neaktivnošću, odnosno prije spominjanom imanencijom i kao takvo ono raskida tu cjelovitost. Za njega stoga postoji jasna "distinkcija između prostora koji je "ondje" i nije povezan sa vlastitim tjelesnim mogućnostima i ograđenog prostora "ovdje" koji ja nastanjujem svojim tjelesnim mogućnostima" (Young, 1980: 150). Prostor u neposrednom dohvatit tijela (prije spominjani ograničeni prostor) je ono na što se žena fokusira i čime smatra da može manipulirati. Ta distinkcija je izraz i posljedica prije opisanih ženskih motoričkih modaliteta, pogotovo podcjenjivanja vlastitih mogućnosti i inhibirane intencionalnosti kao nepotpunosti korištenja tijela i raskidanja veze između cilja akcije i sredstava ostvarenja tog cilja. Stoga, na sličan način kao što "ja mogu" postaje "ja ne mogu", "prostor "ondje" je prostor u kojem žensko postojanje projicira mogućnosti u smislu shvaćanja da se *netko* može kretati u njemu, ali ne ja." (Young, 1980: 150)

3. *Žensko postojanje kao pozicionirano (stacionirano) u prostoru*- ponovno se pozivajući na Merleau- Pontya, ukazuje se da je tijelo kao primarna točka subjektivnosti isto tako i mjerilo za ono što ga okružuje, odnosno da ono konstituira prostor oko sebe i odnose u njemu uzimajući sebe kao svojevrsnu nultu točku. Stoga tijelo nije u istom položaju u kojem se nalazi njegovo okruženje, odnosno ono nije objekt kao ono što ga okružuje već je subjekt i samo prema sebi konstruira odnose među objektima u okružujućem prostoru. Već smo spominjali da ženska egzistencija sama sebe donekle objektificira, odnosno ne doživljava sebe kao potpuni subjekt. Stoga ne čudi da sama sebe u prostoru vidi kao pozicioniranu i lišenu pokreta: "U svojoj imanenciji i inhibiciji, žensko prostorno postojanje je *pozicionirano* sistemom koordinata koji nema svoje porijeklo u njenim vlastitim namjerama i kapacitetima. Tendencija ženskog tijela da ostane parcijalno nepomična u obavljanju zadaće koja zahtijeva kretanje čitavog tijela ilustrira ovu osobitost ženskog tjelesnog postojanja kao ukorijenjenog *u mjestu*. Kao i tendencija žena da čekaju da objekt dođe u njihovo neposredno tjelesno polje radije nego da krenu prema njemu." (Young, 1980: 151) Žensko tijelo dakle ne doživljava

sebe kao subjekt, odnosno nije ono koje konstituira prostor, već se samo nalazi u njemu kao i svi drugi objekti. Sličan je i ženski doživljaj osobina objekata koji ih okružuju. Za razliku od muške percepcije prostora i onoga što se u njemu nalazi koja "ima veću sposobnost da izdignu figuru iz njenog spacijalnog okruženja i da vidi odnose u prostoru kao fluidne i promjenjive" (Young, 1980: 151), ženska je percepcija prostora obilježena nefluidnošću i imanencijom: "Objekti u vidnom polju (vidljivom prostoru) nisu u fluidnom sistemu potencijalno promjenjivih i zamjenjivih odnosa korelativnih sa raznim intencijama i projiciranim mogućnostima tijela. Oni radije također imaju svoje vlastito mjesto i usidreni su u svojoj imanenciji." (Young, 1980: 152)

Navedena i opisana obilježja ženske motorike i spacijalnosti nisu u neskladu sa stvarnošću. Sve ove navedene karakteristike ženske percepcije i motorike jesu prisutne i vidljive. Treba nadodati da se ne pojavljuju u jednakoj mjeri kod svih žena, ali u svakom slučaju do neke se mjere kod većine javljaju. Pobijati dakle činjenicu da postoje razlike između muškaraca i žena u područjima motorike, spacijalnosti i percepcije nema smisla. Te razlike jesu objektivne i postoje, ali njihov izvor nipošto nije u nečemu što bismo nazvali ženstvenošću ili misterioznom ženskom esencijom, niti se mogu u potpunosti objasniti čisto biološkim razlozima. Kako autorica tvrdi, radi se o tome da kod žena biološki potencijal za veće i opsežnije korištenje tijela i njegovih kapaciteta postoji, ali nije u dovoljnoj mjeri osvijestjen i iskorišten. Jesu li mogućnosti ženskog tijela na zamišljenoj gornjoj granici iskorištenosti kapaciteta veće ili manje od muškoga u istoj situaciji ovdje nije bitno. Bitno je da žene svoj tjelesni potencijal u velikoj većini ne razvijaju do kraja. Ta neiskorištenost i nerazvjanje potencijala, kako se već spominjalo, nije proizvod nekakve esencijalne fizičke nedostatnosti žena u odnosu na muškarce niti same ženske "esencije", niti joj je izvor isključivo biološke naravi. Bar je dio njenih izvora u društvenoj sferi: "Tvrdim da su modaliteti ženskog tjelesnog ponašanja, motorike i spacijalnosti koje smo opisali do određene mjere zajednički postojanju žena u suvremenom društvu. No oni nemaju izvor ni u anatomiji ni u fiziologiji, a u svakom slučaju ni u misterioznoj ženskoj "esenciji". Radije, njihov je izvor u osobitoj *situaciji* žene kako je uvjeuje seksistička opresija u suvremenom društvu." (Young, 1980: 152) Spomenuti pojam situacije spominjali smo nešto ranije. On obuhvaća čitav niz sociokulturalnih silnica koje oblikuju svojevrsni idealtip određenog oblika postojanja u određenom povijesnom kontekstu, u ovome slučaju ženskog. Autorica tvrdi da je tako definiran pojam *situacije* u velikoj mjeri odgovoran za pojavljivanje i uopće postojanje specifično ženskih modaliteta motorike i spacijalnosti: "Postoji specifični pozitivan stil ženskog tjelesnog ponašanja i

kretanja koji se uči dok djevojčica dolazi do spoznaje da je djevojčica. Mlada djevojčica stječe mnoge suptilne navike ženskog tjelesnog ponašanja- hodati kao djevojka, nagnjati glavu kao djevojka, stajati i sjediti kao djevojka, gestikulirati kao djevojka itd." (Young, 1980: 153) U sam odgoj od početka utkana su i pravila o kretanju i pokretu, odnosno određene se osobitosti kretanja i tjelesnog izražavanja odvajaju i označavaju kao tipično muška ili tipično ženska. Dječaci su pomalo divlji i grubi, djevojčice su graciozne i fragilne. Zauzimanje takvog stava u odgoju određeno je spomenutom kombinacijom sociokulturnih faktora-situacijom. A sociokulturna situacija je takva da muškaraci i dalje imaju primat u društvu. Svaki spol se uči da treba igrati svoju ulogu unutar društva. Od žena se očekuje da se ponašaju i ophode na određen način, što kroz perpetuaciju u nizu generacija proizvodi određene osobitosti u motorici i percepciji kod žena, bitno različite od onih kod muškaraca. Te osobitosti, odnosno modaliteti, ovako obrazloženi dio su kompleksa parijarhalne hegemonije- muškarcima je dopušteno ponašanje i korištenje tijela na načine kakve se za žene smatra neprimjerenima. Iz tih pravila ponašanja nametnutih kroz različite pristupe u odgoju i socijalizaciji muške i ženske djece kasnije proizlaze drugačija viđenja tijela i tjelesnosti kod muškaraca i žena, pa i modaliteti specijalnosti i motorike, unatoč tomu što je u vrlo ranoj dobi početna pozicija kod obaju spolova prilično slična: "Dok vrlo mala djeca ne pokazuju praktički nikakve razlike u motorici, pokretu, percepciji prostora itd., one se pojavljuju u vrtiću i školi i povećavaju se kroz adolescenciju. Ako su ovi nalazi točni, onda bi podupirali tvrdnju da se modaliteti ženskog tjelesnog ponašanja, motorike i specijalnosti pojavljuju u procesu odrastanja."(Young, 1980: 153) Može se stoga tvrditi da su uz društvene razlike, čak i tjelesne razlike među spolovima do određene mjere produkt partrijarhalne hegemonije.

Danas su seksizam i rodno ugnjetavanje barem nominalno neprihvatljivi u širem društvu. No neki društveni aspekti nisu se u potpunosti riješili predrasuda o ženama i ženskoj inferiornosti. Prije svega tu se misli na područje sporta, u kojemu rod i spol i danas igraju ključnu ulogu. Šovinizam i seksizam još su istaknutiji u relativno zatvorenim sportovima kao što je automobilizam, budući da se godinama stvara i održava slika vožnje i općenito tehničke i tehnološke potkovanosti kao bitno muških odlika. Otpor ženama u tim krugovima najjače dolazi do izražaja kada one same pokušaju u njih ući. U idućem dijelu teksta ukratko ćemo prikazati mehanizme tog otpora i načine na koji se u kontekstu tjelesnosti, naslanjajući se na naglašavanje motoričkih i perceptivnih razlika među spolovima kako smo ih opisali prethodno u tekstu, konstruira diskurs motospotra kao muške arene i žena kao inferiornih i nepoželjnih

sudionika. No prije toga iznijet ćemo nekoliko opaski o društvenom ustroju motosporta i njegovih sudionika.

3.3. Žensko tijelo u automobilizmu

Nije potrebno posebno naglašavati kako je profesionalno bavljenje automobilizmom iznimno zahtjevno ne samo kao tjelesna aktivnost, već i kao socijalna. Iako postoje određene osobitosti svakog pojedinog natjecanja (NASCAR, Formula 1, IndyCar itd.) svima im je zajednička činjenica da se velik dio vremena provodi na putu i u okruženju vlastitog tima ljudi (mehaničara, osoblja i sl.) kao i drugih vozača, pa se na taj način tvori relativno zatvorena društvena skupina koja dijeli zajednične interese. Ovako to opisuje Ben Shackleford: "Odvojeni od društva rigoroznim rasporedom, dijeleći moćna osjetilna iskustva i sastavljeni uglavnom od muškaraca, većina profesionalnih trkača tvore usko povezano društvo. (...) Čini se da struktura bratstva nudi održiv neformalni organizacijski format za grupe kao što su trkači, koje obično nisu definirane kao bratstvo." (Shackleford, 1999: 182- 183) Tu strukturu bratstva, za koju se tvrdi da najbolje opisuje oblik društva trkača i drugih ljudi direktno involviranih u motosport, odlikuju četiri značajke. Prva od njih, i svakako najbitnija, jest ona rodna- bratstvo se sastoji od muškaraca. Ta je značajka bivala čak i "institucionalizirana u nekim oblicima automobilizma kao što je NASCAR, koji je pravilima zabranjivao žene iz bokseva do 1973." (Shackleford, 1999: 183) Drugu značajku čini vlasničko (privatno) znanje koje veže bratstvo i u ovom se slučaju sastoji od "tehničkog znanja koje se koristi u uzgajanju tehnologije za natjecanje." (Shackleford, 1999: 183) Treću čine rituali koji grade solidarnost između članova, koja se u automobilizmu najjasnije manifestira kao "javna ceremonija pit stopa (zaustavljanja na za to predviđenom dijelu trkaće staze za vrijeme utrke radi nadolijevanja goriva, promjene guma i sveg ostalog posla koji se mora obaviti na automobilu a kojega obavlja grupa koordiniranih i uvježbanih mehaničara- nap.a.) koja prezentira utrkivanje kao timski sport." (Shackleford, 1999: 183) Posljednja značajka jest činjenica da bratstva djeluju kao korporacije, odnosno da su "svijet podjeljen u grupe." (Shackleford, 1999: 183) Malo pojašnjeno, "u utrkivanju, reklamni simboli stvarnih korporacija kao i tijekom događaja razdvaja članove tima u distinktivne grupe." (Shackleford, 1999: 183) Usporedba vozača utrka i ljudi usko vezanih uz automobilizam sa bratstvom stoga djeluje poprilično logično. Sve su te četiri značajke na ovaj ili onaj način prisutne u automobilizmu. Posebno se ipak ističu prva i treća, odnosno isključivost muškog članstva i ponavljanje rituala koji grade

solidarnost među članovima. Ulazak u boks tako doista može poslužiti kao primjer, pogotovo ako se uzme u obzir da je riječ o jednom od najzahtjevnijih i najintenzivnijih dijelova u utrci- sve treba biti koordinirano, maksimalno precizno i što brže izvedeno. Kada dakle muški mehaničari obavljaju posao na kompleksnom stroju koji jest trkaći automobil a kojim opet upravlja muškarac, "projicira se snažna poruka da je racionalizacija i radikalno intenziviran rad pod hijerarhijskom kontrolom i muževan i dobar." (Shackleford, 1999: 191) Žene za takvo što nisu sposobne, jer bi u suprotome bile dio toga: "Odsutstvo žena sa poprišta kompetitivne akcije dovodi do zaključka da one na neki način nisu navikle na intenzivne, tehnički zahtjevne produktivne napore svijeta utrka." (Shackleford, 1999: 188) Možemo zaključiti da ženska "nenaviknutost" na te prohtjeve i izazove bivanja dijelom svijeta autoutrka velikim dijelom proizlazi iz njihovih prije opisanih konstruiranih motoričkih i perceptivnih nedostataka, koji bi u tim hiperintenzivnim situacijama dodatno došli do izražaja. Rezultat toga jest nastanak uvriježenog mišljenja da ženama naprosto nije mjesto u automobilizmu i da zbog tih nedostataka ne mogu postati dio "bratstva". U diskurs samog sporta utkano je poimanje maskuliniteta i njemu pridodanih vrijednosti kao pozitivnih i poželjnih za taj sport, dok su se "ženske" osobine koje smo prije opisivali označavale kao nepoželjne. No činjenica jest da su se žene u automobilizmu natjecale. Ipak, na njih se nikada nije gledalo kao na dio bratstva, a ako i je to je vrlo kratko trajalo. Stoga ćemo se u nastavku teksta pozabaviti načinima i mehanizmima konstruiranja i označavanja tog novog oblika natjecatelja- ženskog tijela u diskursu automobilizma.

Kao što smo već rekli, automobilizam se smatra izrazito muškim i muževnim sportom. Riječ je prije svega o konstrukciji, diskursu samog sporta koji je proizašao iz diskurzivnih praksi širega patrijarhalnog društva. Iako danas više ne zahtijeva preveliku tjelesnu snagu, automobilizam i dalje traži izvrsne motoričke i perceptivne sposobnosti koje se uglavnom vezuju za muškarce. Još preciznije rečeno, izostanak tih sposobnosti, obrazložen i konstruiran na način koji smo prikazali ranije, smatra se imanentnim ženskom postojanju pa stoga one po sebi ne mogu biti dobri natjecatelji. U takvoj konstelaciji ideja i predodžbi o zahtjevima sporta, ženska je uloga marginalizirana: "Tipična pozicija žene u utrkivanju je ona supruga ili djevojke muškog vozača i njene "odgovornosti" mogu uključivati gledanje i slušanje utrke, pružanje moralne podrške i povremeno davanje intervjua o nastupu njenog partnera." (Pflugfelder, 2009: 414) No s vremenom su se i žene same počele natjecati i unatoč tome što se natječu već neko vrijeme i dalje predstavljaju tek minornu skupinu, iznimku i odmak od norme sporta. U svome tekstu znakovitog naslova *Something Less than a Driver* (Nešto manje

od vozača) Ehren Helmut Pflugfelder posvećuje posebnu pozornost upravo označavanju ženskog tijela kao drugačijeg u kontekstu automobilizma kao sporta i njegovog diskursa. Izdvajaju se tri glavna načina tog označavanja, koji su međusobno tijesno povezani: 1) *tijelo iznad (izvan) vozila* (percepcija okoline, odnosno snalaženje u prostoru koji napučaju druga tijela i vozila), 2) *tijelo sa vozilom* (spoj biološke komponente koju predstavlja ljudsko tijelo i tehnološke koju predstavlja vozilo) i 3) *tijelo u vozilu* (djelovanje tijela u skućenom prostoru unutrašnjosti vozila i korištenje tehnologije). Svaki od njih promotrit ćemo zasebno.

1. *Tijelo iznad (izvan) vozila*- ovime se misli na koordinaciju upravljanog vozila koje se nalazi u odnosu sa drugim vozilima, odnosno vozila kao produžetka tijela koje je u konstantnoj komunikaciji sa drugim vozilima, pritom naglašavajući aspekt koordinacije sa njima. Vraćajući se na prije spominjano Merleau- Pontyevu pomicanje lokusa subjektiviteta sa svijesti na tijelo, kao produžetak takvog pogleda u kontekstu vožnje općenito (a samim time i automobilizma) pojavljuje se koncept driver-car, odnosno vozač auto (Tim Dant). Radi se o svojevrsnom protezanju subjektiviteta lociranog u tijelu na automobil kao produžetak tijela te se na taj način tvori novi subjekt; automobil kao objekt kojim vozač upravlja na neki način poistovjećuje se sa vozačem- subjektom, odnosno subjektivitet lociran u ljudskom tijelu proteže se i na automobil: "Formulacija vozač- auto dopušta Dantu da objasni privremeno sjedinjavanje čovjeka i automobila i pomaže nam da razumijemo kako vozila mogu zajedno djelovati u polju i utjecati na identitet." (Pflugfelder, 2009: 415) U kontekstu natjecateljske vožnje, odnosno automobilizma, ovaj koncept predstavlja slijedeće: "Uzevši u obzir identifikaciju vozača sa vozilom u motosportu, oni (vozači) svijet barem privremeno percipiraju sa pozicije identiteta sposobnog za nadljudsku brzinu i agilnost- percepcija koja kreira osobit modus postojanja." (Pflugfelder., 2009: 415) Potrebno je naglasiti kako je takva vrsta percipiranog postojanja ili subjektiviteta (nadjudska brzina i agilnost) nerazdjeljiva od svoje okoline, odnosno da ju uvjetuje njeno "dinamičko okruženje- ljudsko tijelo ili ljudski vozač- auto može biti koherentan jedino ako ga razumijemo kao postojeće u polju drugih vozača- auta, barijera, pravila, cestovnih površina, zavoja, vremenskih uvjeta i mase informacija koju se može percipirati iz svih eksternalnih uvjeta dostupnih polju percepcije vozača- auta." (Pflugfelder, 2009: 416) Tek kada postoji više takvih sjedinjenih vozača i automobila u istom vremenu i prostoru možemo smisljeno o njima govoriti kao o novoj vrsti subjekta. Obilježje utrivanja jest natjecanje vozača u želji za što povoljnijim i boljim mjestom u prostoru. Ta se borba odvija na zatvorenim stazama i neminovna je svojevrsna

neverbalna komunikacija između vozača (vozač- auto), očita u njihovim kretnjama i želji za zauzimanjem što bolje pozicije: "U mnogim verzijama motosporta- Formuli 1, MotoGP-u, NASCAR-u i sličnima- (ova) tijela postoje u istom polju igre i u istom vremenu; njihova egzistencija ovisi o podjeljenom pregovaranju o prostoru sa ostalim natjecateljima." (Pflugfelder, 2009: 416) Sposobnost manipulacije prostorom i sagledavanja onoga što se nalazi u prostoru kao fluidnog i sposobnog za promjenu kretanja stoga je ključna, a kako smo prije pokazali smatra se da sve te odlike kod žena nisu prisutne. Što to onda za žene u ovom kontekstu znači? Kada se tako doživljena žena nađe u jednoj hiperintenzivnoj areni kakva je automobilizam i utrkiavanje, pogotovo za percepciju i motoriku, ona se zbog svojih pretpostavljenih nedostataka doživljava kao manje vrijedan natjecatelj, onaj kojemu je suđeno da bude u podređenom položaju. Nadalje, ako žene nisu potpuni subjekt akcije i kretanja kao muškarci, a istovremeno tvore novu vrstu subjekta u pojavi vozač- auto, logično je zaključiti kako taj spoj vozač- auto kod žena ne može biti potpun, budući da je njihov tjelesni subjektivitet kao pokretačka sila koja stoji iza tjelesne akcije i samim time ključna odrednica spoja vozač- auto manjkav. Stoga žena na tom polju ne može parirati muškarcu: "U razmatranju tijela iznad vozila, ženske vozačice su inskribirane diskursom koji ih smatra manje sposobnima djelovati u kompetitivnom kinestetičkom polju." (Pflugfelder:, 2009: 417) Štoviše, može se ići toliko daleko da se vozačice zbog svog manjkavog doživljaja prostora koji ih okružuje i odnosa objekata koji se u njemu nalaze označe kao prijetnja muškim natjecateljima.

2. *Tijelo sa vozilom-* u diskursu motosporta često je poistovjećivanje vozača kao tijela i automobila kojime on upravlja, što predstavlja koncept vozač- auto. Izvana gledano se automobile kojima vozači upravljaju doživljava kao unificirani identitet, odnosno može ih se kako autor govori smatrati i vrstom kiborga- spoja biološkog i tehnološkog elementa (onako kako ga je definirala Donna Haraway). Automobil i tijelo vozača su na neki način spojeni i mehanički je dio ustvari produžetak biološkog: "Za fanove motosporta ovo uvjerenje o kiborškim vozač- auto identitetima prelazi u razumijevanje vozača i njegovog trkaćeg automobila kao sjedinjene cjeline, zajedno sa kožom, osobnošću i neovisnom spoznajom." (Pflugfelder, 2009: 418) U diskursu automobilizma taj je identitet konstruiran prije svega koristeći simbole samog sporta- boje i oblike vozila, proizvodne brendove i slično (na primjer, pri spominjanju Michaela Schumachera većini odmah na pamet pada crvena kaciga u crvenom trkaćem bolidu marke Ferrari). Stapanje tijela sa vozilom u jedinstveni subjekt i slike vozača sa slikom vozila kojime upravlja prati i stapanje kretnji tog vozila sa karakterom

vozača: "Kiborški identitet koji odzvanja kroz sliku livreje- kože kiborškog vozača- automobila također se slaže sa kinestetičkom materijalnošću u kojoj kretanja vozila postaje istovijetna osobnosti vozača. Slika i kretanje obojene, brojem označene brzo krećuće mase mesa i metala prezentira sebe kao jedinstven referent i sjedinjen identitet tokom natjecanja." (Pflugfelder, 2009: 419) Očito je to i u diskursu koji automobilizam okružuje, primjerice medijskom- u situacijama u kojima TV komentatori ili fanovi raspravljaju o događajima na stazi koristeći samo vozačevo ime, ne obazirući se na automobil (npr. Schumacher je napravio to i to). U kontekstu utrivanja, za vrijeme dok sama utrka traje, vozač i vozilo smatraju se dakle sjedinjenima- jedinstvenim subjektom. No tu je ipak riječ o privremenom subjektu, koji postoji u određenom prostoru i vremenu. Postoje stoga i mogućnosti rastvaranja ili pucanja tog sjedinjenog subjekta. Uz mirna i očekivana rastvaranja subjekta (primjerice izlazak vozača iz automobila nakon utrke), postoje i iznenadna mjesta pucanja- najočitija su nesreće koje se u utrkama događaju. Kiborški identitet u tim situacijama biva nasilno razbijen i otkriva se kao nepotpun i fikcionalan: "Kada vozači neozlijeđeni odšetaju iz užasavajućih nesreća, naši su strahovi utihnuli, ali u shvaćanju da niti jedan pravi kiborg ne može preživjeti uništavanje više od polovice njegova oblika ponovno osviješćujemo da je vozač ipak neovisan i tek zatvoren u ljušturi. Fikcija kiborške unificiranosti je na taj način učinjena očitom u motosportu." (Pflugfelder, 2009: 420) Promatraču se u takvim slučajevima jasno pruža slika dvaju komponenti- tijela vozača kao subjekta, koje u ovom slučaju stoji izvan razbijene druge komponente- tehnološkog artefakta, objekta čija nas sudbina više ne zanima. Jedini je zadatak tehnološke komponente u tim slučajevima da zaštiti istinskog nositelja subjektiviteta- ljudsko tijelo. Na sličan način puknuće ideje o kiborškoj sjedinjenosti vozača- auta nastupa kada postaje jasno da se u biološkom dijelu te unije nalazi tijelo koje nije dio dominantne norme sporta- žensko tijelo: "Dok sva tijela u motosportu postoje u diskurzivnom polju, ženske vozačice stoje kao stalni odmaci od dominantnih normi." (Pflugfelder, 2009: 420) Već smo spominjali teze o tome da žensko tijelo nije potpuni subjekt i ne doživljava prostor na isti način kao i muško. Stoga ono ne može tvoriti potpunu kiboršku uniju sa tehnološkom komponentom, odnosno "njihov vozač- auto identitet se smatra nečim nižim od unificiranog kiborškog identiteta zato što je dominantni spol u motosportu muški." (ibid.) Žensko tijelo naprosto zbog toga što je žensko, pa to za sobom povlači opaske o manjkavoj motorici i percepciji, nije u stanju tvoriti potpunu i zadovoljavajuću kiboršku vozač- auto uniju. Jednom kada se osvijesti spoznaja da u određenom vozilu sjedi žensko tijelo, ono se označava kao drugačije i tretira se kao manje vrijedan natjecatelj i pristupa mu se na drugačiji način "iako su tokom utrka vizualno neprepoznatljive kao žene". (Pflugfelder, 2009: 421)

3. *Tijelo unutar vozila*- od samih početaka motorizacije i proizvodnje automobila, dakle od kraja 19. stoljeća, ta se sfera smatrala izrazito maskulinom, što i ne čudi s obzirom na tadašnje društvene norme i položaj žena u društvu općenito. U to su doba "muškarci radili na i sa automobilima, kao i dizajnirali većinu njih sepcifično za muškarce." (Pflugfelder, 2009: 421) To ipak nije priječilo žene da se okušaju u vožnji. No ženska je vožnja u kontekstu tog vremena imala potpuno drugačije značenje: "Sjevši za volan, žene su napravile i političku izjavu. Pokazavši da bi žene vozači mogle bit ne samo primjetne već i sablažnjive hegemonijskom maskulinitetu." (Pflugfelder, 2009: 421) Interesantna podudarnost jest današnji stav motosporta prema trkačicama sa stavom društva prije stotinu godina prema ženama za volanom općenito. Već je spominjano da žena u kontekstu automobilizma predstavlja odmak od norme. Budući da se one ipak natječu, osjeća se stalna potreba u opravdavanju njihove prisutnosti u natjecanju, uvijek naglašavajući da su one tek dio ekipe (one of the guys) i da kada stave kacigu i krene utrkivanje nema više podjela. Takve izjave počivaju na pretpostavci da je njihov identitet ipak prepoznat kao posebno ženski, kao i da one same prepoznaju činjenicu da je takva vrsta identiteta u ovom kontekstu drugačija, da ne kažemo nepoželjna. Stoga su ga se, da bi ih se shvatilo ozbiljno, na neki način primorane odreći. Odnosno, kako autor kaže: "Svaka od ovih izjava reprezentira širi diskurs o rodu u motosportu koji priznaje važnost bivanja ženskim vozačem (vozačicom), istovremeno tvrdeći da ta važnost nestaje kada vozač(ica) postaje spoj vozač- auto gdje tehnologija samog trkaćeg auta izjednačava polje igre, čineći tako rod nebitnim." (Pflugfelder, 2009: 421) Nestaje li doista važnost roda onog trenutka kada se sjeda u automobil? Uzevši u obzir sve prije rečeno o ženskoj motorici i specijalnosti, moglo bi se tvrditi da tada važnost roda tek dolazi do izražaja: "(...) žene vozačice se (navodno) smatraju na neki način bezrodnim vozačima jednom kada su u vozilu, ali njihova tijela postoje u kulturi koja ih razumijeva kao specifično ženska tijela u vozilu." (Pflugfelder, 2009: 422) Iako se tvrdi da su one tek jedan od natjecatelja, njihova rodna pripadnost tvori trajnu prepreku promatranju ženskog tijela kao jednakog muškome u kontekstu motosporta. Nominalno tehnologija izjednačava igru, odnosno umanjuje značaj tjelesne snage, no način na koji se spoj žene i tehnologije u kontekstu motosporta predstavlja i označava, pa onda i način na koji se tu dostupnu tehnologiju a koju predstavlja sofisticirani trkaći stroj koristi nije jednak kod žena i muškaraca budući da je pretpostavka u patrijarhalnom drištvu da žene i muškarci nemaju jednake motoričke sposobnosti i ne doživljavaju prostor na isti način- što smo iscrpno analizirali

ranije. Stoga se uvijek iznova ponavlja argument da je "bilo kakva rodna gužva (posuđeno od Judith Butler) koju uzrokuje žena natječući se sa muškarcima ugušena kada se razumijeva da žena pokazuje/posjeduje ženske karakteristike tradicionalno povezane sa ženama u uvjetima hegemonijskog maskuliniteta." (Pflugfelder, 2009: 422) Od žena se zapravo ni ne očekuje da budu dobre trkaće vozačice, već se otvoreno iskazuje "sumnja da će ženske vozačice, kada ih se razumijava kao žene, biti sposobne koristiti svoja tijela u koordinaciji sa trkaćim vozilom na način koji pristaje pravom vozaču utrka (čitaj: prava muška motorika i specijalnost)." (Pflugfelder, 2009: 423)

4. Mediji i žene u automobilizmu

Žene, njihova tjelesnost i motorika ili točnije modaliteti tjelesnosti i motorike kako su konstruirani, objašnjavani i perpetuirani u patrijarhalnom društvu nisu podesni za bavljenje automobilizmom. Stoga je neminovno da one žene koje praksi isključenosti prkose svojim sudjelovanjem u automobilizmu izazivaju povećanu razinu pažnje zainteresiranih, pogotovo medija. Medijska popraćenost i pažnja u kontekstu sporta iznimno je važna, pogotovo kada je riječ o globalnom sportu kao što je automobilizam. Stoga ćemo se u nastavku teksta pozabaviti medijskim diskursom u kontekstu žena u automobilizmu, načinima na koje se toj pojavi pristupa, kao i učincima koje pojačana medijska pažnja može imati na žensko sudjelovanje u automobilizmu.

4.1. O komercijalizaciji sporta općenito

Sport kao globalni fenomen danas je postao izrazito komercijalan i profitabilan biznis. Kroz proces komercijalizacije iskristaliziralo se i poimanje sporta kao biznisa, što je za posljedicu imalo promjene u samoj strukturi sporta, a čemu je prethodilo omasovljenje aktivnog bavljenja sportom i gledanja sportskih aktivnosti od strane publike. Komercijalizacija sporta izvire upravo iz prepoznavanja sporta kao masovne i potencijalno vrlo profitabilne aktivnosti i u ovome se kontekstu ogleda u činjenici da dolazi do "povećanja istinski komercijalnih operacija u sportu", odnosno da "sportske organizacije postaju fokusirane na maksimizaciju prihoda, koristeći taj princip kao osnovni razlog pri donošenju odluka i razvoju strategija." (Robinson, 2008: 308) Radi se dakle o povećanju ulaganja u sport od strane sponzora, prepoznavanju medija i marketinga kao bitnih elemenata u povećavanju

profita, povećanju plaća unutar organizacija i sl.- ukratko, uključivanja komercijalnih aspekata u upravljanje sportom, čemu na neki način istovremeno i prethodi i slijedi profesionalizacija. Možemo tvrditi da su komercijalizacija i profesionalizacija sporta dvije strane iste medalje, odnosno da je "povećanje u komercijalnim operacijama u sportu bilo uzrokovano prvenstveno povećanjem broja profesionalnih sportova i sportskih timova." (Robinson, 2008: 309) S druge je strane jedna od posljedica komercijalizacije u sportu povećanje broja profesionalnih sportova i timova. Načela kojima danas većina sportova i timova funkcionira jesu duboko poslovna i ekonomska- veća ulaganja donose bolje rezultate i zauzvrat veći profit, kao i veću vrijednost proizvoda. Jednom kada je prepoznat kao profitabilna aktivnost koju se može unovčiti, sport se okreće ka tržištu- publici i pojavljuje se fenomen praćenja sporta, odnosno gledanja profesionalnih sportaša kako se međusobno natječu i plaćanja za to. Veliku ulogu u ovom aspektu komercijalizacije sporta, pa samim time i u povećavanju sume novca koja se tu nalazi, ima povećavanje medijske popraćenosti, prvenstveno pojavom televizije i televizijskih prijenosa. Prava televizijskih kuća na prijenose sportskih događaja mnogo koštaju, a neke nepotvrđene procjene koje se mogu naći na internetu govore kako Formula 1 godišnje od TV prava upriliči oko 600 milijuna američkih dolara. Televizijsko praćenje sporta predstavlja tek jedan od aspekata medijske involviranosti u sport. Uoči i nakon svakog većeg sportskog događaja dnevne novine i ostale tiskovine posvećuju im pozamašan prostor. S pojavom interneta i novih mogućnosti za medije, taj se prostor dodatno proširuje. Stoga ne čudi da mediji sa svoje jedinstvene pozicije mogu uvelike utjecati na zbivanja u sportu. Treba naglasiti da je taj odnos dvosmjernan, odnosno da je "dobrobit određenog sporta ili sporta kao cjeline postala je povezana sa prihodima nastalim direktno ili indirektno od medija" dok s druge strane "način na koji sport puni novinske stranice ili televizijske i radio rasporede dokaz je utjecaja kojeg (sport) ima na strukturu i doseg medijske aktivnosti." (Stead, 2008: 328) Medijska prisutnost i pokrivenost je stoga u modernom, profesionalnom i komercijalnom sportu i sportskom biznisu apsolutni preduvjet za uspjeh i profitabilnost samog sporta, što se u zadnje vrijeme sve češće poistovjećuje. Medijska prisutnost uvelike utječe na sport, na ovaj ili onaj način: "Veliki i mali sportovi otimaju se u želji za medijskom pažnjom, izloženošću i novcem, no iskustvo partnerstva medija i sporta nikako nije isto za sve njih." (Stead, 2008: 335) Kao i sport, medije također treba shvatiti kao ukorijenjene u društvu. Stoga i oni na neki način istovremeno služe kao odraz društva i situacije. U društvu u kojemu je patrijarhat i dalje prisutan na svim razinama, mediji očekivano pokazuju naznake istoga. To se možda najjasnije vidi baš u specifično sportskim medijima i načinima praćenja žena u sportu i ženskih sportova: "Rodna pristranost i

nejednakost očiti su i u sportu i u medijima. Nije stoga neočekivano da je patrijarhat obilježje proizvoda sportskih medija." (Stead, 2008: 339) Sport je kao medijski proizvod uglavnom orijentiran ka dominantnoj društvenoj skupini koja se njime bavi- muškarcima. Stoga ne čudi njihova dominacija i u sportu i u pratećim mu medijskim pojavama. Ženski je sport od strane medija često marginaliziran: "Rijetki ženski sportovi mogu se naći u televizijskim rasporedima, a i onima koji se nađu daje se niska pokrivenost" (Stead, 2008: 339) Isto tako se u izvještavanju o sportašicama mediji vrlo često ne fokusiraju na sam sport i sportsku aktivnost kao važnu već na rodne i spolne odrednice koje su od najvećeg interesa dominantno muškoj publici i društvu- tjelesni izgled i privlačnost natjecateljica ili njen izostanak: "Sportašice se ili omalovažavaju zbog nesklada sa muškom slikom pravilne ženstvenosti ili ih se glamurizira." (Stead, 2008: 339) I u jednom i u drugom slučaju sam sport i sportska postignuća nisu u središtu pozornosti. Kako smo već prije navodili, razdvajanje na ženski i muški sport u automobilizmu ne postoji već se oba spola natječu unutar iste arene. Iz tog razloga još će više do izražaja doći animozitet prema ženama koje se natječu, budući da se guraju u dominantno mušku arenu i predstavljaju određenu prijetnju muškoj dominaciji. Stoga će, radi održavanja ustaljenog poretka i muškog primata u sportu, te strategije omalovažavanja radi neženstvenosti ili pretjerane ženstvenosti i svega na što se pod tim pojmom misli često izbijati na površinu kada se govori o ženama u automobilizmu. Ono na što ćemo se usredotočiti u idućem dijelu teksta jest pogled na pristup medija i promjene medijskog diskursa u različitim situacijama kada je riječ o ženskim vozačicama koristeći se tekstom Johna M. Sloopa *Riding in cars between men*. No prije nego se upustimo u taj posao, pokazat ćemo ukratko kako poziciji žena te rodnoj nejednakosti i ugnjetavanju žena u Formuli 1 koja predstavlja vrhunac automobilizma pristupa žena iz samih medija- Beverly Turner, novinarka koja je čitavu sezonu provela kao dio medijske mašinerije koja prati i pokreće taj sport, kasnije sakupivši svoje dojmove i opažanja u knjigu naziva *The Pits- the real world of Formula 1*, a pokušat ćemo prikazati i djelovanje dijela strategija omalovažavanja u kratkom osvrtu na dosadašnju karijeru u ovom trenutku globalno najpoznatije trkaće vozačice- Danice Patrick.

4.2. Automobilizam, žene i mediji- Formula 1 i Danica Patrick

U poglavlju koje problematizira odnos Formule 1 kao sporta prema ženama, autorica prepričava dojmove i prisjeća se razgovora o toj temi sa raznim neimenovanim službenicima i

ljudima zaposlenim u samom sportu i momčadima. Iz tih isječaka vrlo se lako može iščitati šovinizam, seksizam i omalovažavanje kao prevladavajući stav spram žena u okruženju natjecateljskog automobilizma, očit i na samom njegovom vrhuncu koji Formula 1 predstavlja. Od žena se ne očekuje aktivna uloga u samom sportu i natjecanju, već su svedene ukrasni okvir čija je jedina zadaća to da lijepo izgleda. Autorica zaključuje: "Formula 1 usamljena je u svom načinu korištenja žena u promociji sporta. (...) Neki američki sportovi imaju navijačice (cheerleaders), ali te cure bar nešto uistinu i rade. Trešnja pom- pomovima možda i nije olimpijski sport, ali one treniraju satima i mnoge su gimnastičarke. Formula 1 svoje modele posjeda na haube automobila i njima ogrće vozače." (Turner, 2004: 159) Prihvaćena slika žene u motosportu (u ovom slučaju Formuli 1), ona koju dijelom konstruiraju i učvršćuju i mediji nije ona natjecateljice i vozačice već pukog objekta i ukrasa (kao što je govorio i De Couberten). Ne sudjeluju aktivno u sportu, već su tu kao sredstvo privlačenja određene vrste publike- muškaraca- što je još jedan od mehanizama djelovanja patrijarhata u ovoj vrsti sporta. Mediji su dakako ti koji aktivno sudjeluju u konstruiranju takve slike i istu dalje distribuiraju javnosti i publici, čime i oni postaju promotori patrijarhata u kontekstu automobilizma. Mnogi internetski portali specijalizirani za Formulu 1 (npr. www.planetfl.com) kao obavezan dio ponude sadržaja za vrijeme grand prix vikenda imaju i fotogalerije tzv. "pit babes"- oskudno odjevenih djevojaka koje šeću stazom, područjem boksova i paddockom (područjem iza bokseva u kojemu su stacionirani motorhomeovi- pokretne kuće svake momčadi sa huhinjama, hospitality prostorom i sl.- nap. a.). Ako je to slika žene u motosportu koju i mediji osnažuju i promoviraju, za očekivati je da one žene koje se toj slici suprostavljaju pokušavajući se afirmirati kao aktivne sudionice natjecanja nailaze na podsmijeh i čuđenje i u medijima i u zainteresiranoj publici. Nije stoga neutemeljena ni autoričina tvrdnja da "dokle god žensko lice Formule 1 ostaju ušminkane "pit babes" i lutkice s kišobranima, neće biti žene šefice tima i ,najvažnije, neće biti žene vozačice." (Turner, 2004: 161) Motosport se dakle konstruira kao muški sport, arena dominantnog i aktivnog muškarca, odnosno kao medijski proizvod usmjeren je muškoj publici. Iako u Formuli 1 već neko vrijeme nije bilo ženskih vozačica koje su se natjecale u utrkama (na neslužbenim testovima ih je bilo, no oni se odvijaju relativno daleko od očiju javnosti), u drugim granama motosporta to nije slučaj. U najprestižnijim američkim trkaćim serijama, prije svega INDYCAR-u i NASCAR-u, žene se već neko vrijeme natječu. Njihova pojava dakako privlači pozornost medija, no ne pristupa im se nužno na isti način kao muškarcima. Možda je najbolji primjer onaj po mnogima najpopularnije vozačice danas uopće- Danice Patrick. Njena rana karijera uključivala je natjecanja u nižim kategorijama u SAD-u i Engleskoj da bi se kasnije vratila u

SAD i ušla u Indycar 2005. godine. Utrkivala se razmjerno uspješno, sa mnogo top 3 plasmana u utrkama, no ključni trenutak njene karijere zbilo se 20. travnja 2008.: na japanskoj stazi Twin Ring Motegi Danica Patrick postala je prva žena u povijesti Indycara koja je pobijedila u utrci. Iduću sezonu (2009.) završila je na petom mjestu u ukupnom poretku, što je ujedno bio i najbolji plasman među američkim vozačima te sezone (prva četiri bili neamerikanci)³ i njen najbolji plasman u dosadašnjoj karijeri. Pobjeđivši u navedenoj utrci ispisala je povijest i neizbježno skrenula pozornost šire javnosti na sebe. Nastala je poprilična medijska pompa i počelo se govoriti o (napokon) promjeni stajališta autosporta prema ženama i njihovim mogućnostima u okvirima tih natjecanja, što je svakako predstavljalo korak u pravom smjeru. No neki poznavatelji sporta i mediji tada navode kako je ipak potrebno nadodati da pobjeda u Indycar seriji (pa čak i u legendarnoj utrci 500 milja Indianapolisa) danas više nema težinu kakvu je nekoć imala, odnosno da je kvaliteta samog natjecanja već neko vrijeme u padu i teško se može usporediti sa Formulom 1: „Patrick se natječe u trkačkoj seriji koja je razvodnjena gotovo do točke irelevantnosti. Koliko god je pohvalno pobijediti muškarce u tako "mačo" domeni, negdje treba primjetiti- ok, ovdje- da njeno postignuće ne predstavlja toliko kulturalnu promjenu (pomak) koliko odražava loše stanje Indycara.“⁴ Danica Patrick od te utrke do danas više nije pobjeđivala ni u Indycaru ni u drugim serijama u kojima se natjecala, ali je nekoliko godina za redom proglašavana za najomiljeniju vozačicu u izboru fanova i ujedno bila najplaćenija. Te su dvije činjenice, uz veliku pozornost koju je izazvalo njeno fotografiranje za bikini izdanje magazina Sports Illustrated 2008. i 2009.g., također izazivale kritike dijela navijača i novinara, budući da u utrkama nije imala rezultate koji su odgovarali njenom zvjezdanom statusu i nije se libila koristiti svoj izgled kao marketinški alat: „Znam da ju se smatra najpopularnijom na stazi. Ona donosi popularnost sportu koji ju očajnički treba. Znam da je u prošlosti bila kompetitivna. No ovih se dana u sportu radi o tome "što si ti učinio za mene u zadnje vrijeme". I najvažnije, radi se o pobjeđivanju. A Patrick je postala navodna zvijezda pobjeđivši samo jednom. A kako joj ide ove sezone (2010.), ukupni broj njenih pobjeda ostat će jedan. (...) za "seksi" ženu sportašicu ostati relevantan vrlo je teško, pogotovo ako sportski rezultati pate. Biti "seksi" (hot) vozačica utrka je jedno. To te čini jedinstvenim. No ukoliko ne pobjeđuješ, s vremenom "seksi" nestaje i postaješ samo još jedno u nizu lijepih lica. Sjećate li se "seksi" bivše teniske zvijezde Anne Kurnikove? Ona nikada nije pobijedila i gdje je sad? O tome se radi.“⁵ Činjenica jest Danica

³ podaci preuzeti sa http://en.wikipedia.org/wiki/Danica_Patrick

⁴ http://www.slate.com/articles/news_and_politics/recycled/2008/04/queen_for_a_day.html

⁵ <http://www.sportsmashup.com/2011/08/column-i-wrote-that-pissed-off-danica.html>

Patrick do danas više nije zabilježila pobjedu u utrci neke od prestižnijih trkaćih serija. No ipak se čini zanimljivim za primijetiti kako se umanjivanje značaja i međunarodnog ugleda Indycar serije u medijima dodatno pojačalo baš nakon što je ona ostvarila pobjedu u Japanu, na taj način ustvari pripisujući njen uspjeh izostanku kvalitetnih natjecatelja radije nego li njenoj vlastitoj kvaliteti. U toku svih prijašnjih i kasnijih sezona su naravno i drugi vozači pobjeđivali, no njihov se uspjeh nije promatrao kroz prizmu smanjene kvalitete natjecanja, pa je logično postaviti pitanje zašto. Čini se da velik dio odgovora leži u činjenici da je Danica Patrick žena koja je pobjedila muškarce u "muškom" sportu. S druge strane, upravo je činjenica da je žena (napokon) uspjela pobediti muškarce u muškoj areni zaslužna za veliko povećanje medijskog interesa za sam sport, pogotovo onih medija koji se automobilizmom inače ne bave. Sama je Patrick tu medijsku pozornost vješto koristila, između ostalog naglašavajući i svoje tjelesne atribute koji u svakom slučaju pripadaju zamišljenom idealtipu ženstvenosti u patrijarhalnom društvu- ona je, naime, po društvenim standardima izgleda, vrlo lijepa i privlačna žena. Naglašavajući svoju tjelesnost i izgled, ona se dodatno podvinjuje konvencionalnim modelima feminiteta (izgled, gracioznost, krhkost i sl.) na taj način, bar nakratko, tvoreći situaciju koju patrijarhalno društvo ne može objasniti- žena, k tome još i atraktivna, pobjedila je muškarca u njegovoj domeni. Gotovo istovremeno nastaje i pritisak da se nastavi pobjeđivanje, odnosno još preciznije- iščekivanje neminovnog neuspjeha, jer od žene se očekuje da ne može izdržati pritisak. Oblikovanjem medijskog diskursa kada se govori o ženama u utrkivanju, pritiscima i promjenama diskursa u ekstremnim situacijama u svome se radu na primjeru dvaju bitnih događaja u karijeri američke vozačice Deborah Renshaw bavi John Sloop.

4.3. Automobilizam žene i mediji- Deborah Renshaw

I ovdje se polazi od pretpostavke koju smo već navodili ranije- da je automobil od samih početaka u svojoj biti rodno obojen, budući da nastaje u povijesnom trenutku u kojemu je patrijarhat na vrhuncu, pa je stoga rađen od muškaraca i namijenjen muškarcu. Prikazuje se i razumijevanje automobila kao produžetka ljudskog tijela, svojevrsne proteze, odnosno konstruiranja automobila i vozača kao kiborga, ponovno se pozivajući na Donnu Haraway, što smo također već spominjali. Bitno za napomenuti jest označavanje svih odnosa i svega vezanog uz automobil kao imanentno muškog, odnosno konceptualizira li se automobil kao produžetak ljudskog tijela tvrdi se da "ova ideološka konfiguracija upisuje rod u značenje

prostetičkih funkcija." (Sloop, 2005: 195) Automobil je dakle stroj koji služi za prevaljivanje velikih udaljenosti većom brzinom pa je, budući da je kretanje njegova glavna funkcija on imanentno muški, što se opet nadovezuje na konstruiranje muškog tijela kao tijela u pokretu a ženskoga kao nepokretnog i inhibiranog u patrijarhalnom društvu. No automobil ipak sam po sebi nije dio tijela niti tijelo samo, pa ne mora nužno biti ni rodno obojen- "bilo tko može *odjenuti* automobil, pa zbog toga što automobili na neki način nadomještaju naša tijela oni i brišu rodne razlike." (Sloop, 2005: 195) Ovu se tvrdnju može vrlo lako povezati sa opet prije spominjanim konceptom tehnološke medijacije- brisanja prvenstveno tjelesnih rodnih razlika u snazi i okretnosti posredstvom tehnologije, u ovom slučaju automobila. Ipak, samo ljudsko tijelo i njemu pripisane karakteristike u kontekstu upravljanja vozilom, pogotovo rodne, ne mogu u potpunosti biti zanemarene: "Tijelo obilježeno rodom možda se kreće unutar strukture automobila, no rod tog tijela i dalje je važan." (Sloop, 2005: 196) Prisjetimo se samo prije opisane lomljivosti i mehanizama pucanja spoja vozač- auto. Upravo ta mjesta pucanja tehnološkog i biološkog spoja su mjesta na kojima se daje na značenju biološkoj komponenti- ljudskom tijelu, a pogotovo njegovoj rodnoj pripadnosti. Važnost i značenje roda u takvim situacijama dodatno se naglašava u diskursu sporta, što se onda pretače i u diskurs medija koji se tim sportom bave. Jedna od diskurzivnih konstrukcija koje se koriste u medijskom pristupanju rodu i rodnim razlikama u većini dominantno muških aktivnosti onoga trenutka kada u njih ulazi žena, pa tako i u automobilizmu jest "medijski narativ 'prve' žene koja ulazi u bilo koju tradicionalno mušku domenu (Ruth Rosen)." (Sloop, 2005: 197) Nekoliko je stvari opisano i izdvojeno kao karakteristične za taj narativ. Prije svega, tu je interes medija za socijalni status i fizički izgled te "prve" žene. Nadalje, u medijskim se izvještajima negira i umanjuje utjecaj rodne pripadnosti u životima tih žena, odnosno one same najčešće tvrde da im rod nije predstavljao ni prepreku ni pomoć u ostvarivanju ciljeva. A i one same naglašavaju da uspjeh nije vezan sa rodom, već sa vlastitim trudom i odabirima (Sloop, 2005: 197) Mediji dakle nastoje stvoriti sliku žene koja je do svog uspjeha došla bez prepreka koristeći se samo vlastitom sposobnošću i upornošću. Isto tako zbog razmjerno rijetke pojave natjecateljica u automobilizmu, sa svakom se novom vozačicom iznova može očekivati pojava ovakvog medijskog narativa. Interesantno je za primijetiti kako je jedna od strategija umanjivanja značaja roda u medijskom diskursu upravo konstantno spominjanje pojma roda i naglašavanje njegove nevažnosti, čime se u stvarnosti postiže upravo suprotan učinak. Rod se na taj način implicitno ipak označava važnim, inače sama priča ne bi bila zanimljiva- formulacija koju smo spominjali ranije kod analiziranja problematike *tijela u vozilu*. Pogotovo se važnim pokazuje u situacijama u kojima osoba "krivog" roda počne postizati

uspjehe, što je bio slučaj sa američkom vozačicom Deborah Renshaw: "Ishodi utrka u kojima se ona natjecala prkosili su kulturalnim razumijevanjima *tog* tijela u *tom* sjedalu. Prema kulturalnoj logici roda, ona nije trebala pobjeđivati." (Sloop, 2005: 198) Možda se još i važnijim pokazuje u suprotnim situacijama- neuspjeha i pogotovo nezgoda. Rod i njegova obilježja našla su se stoga u prvom planu u medijskom diskursu vezanom uz dva događaja koji su na određen način obilježili njenu karijeru. Prvi je uspješan pokušaj ostalih vozača da je diskvalificiraju manipulirajući pravilima natjecanja na utrci u Nashvilu. Sam događaj za našu raspravu nije toliko bitan, koliko je bitna njegova medijska prezentacija i reakcija same vozačice. Prvo što su mediji označili kao važno za primijetiti jest njena emocionalna reakcija na čitavu priču, reakcija kakva je primjerena ženi: "(...) nekoliko je reportera zabilježilo Renshawinu emocionalnu reakciju na diskvalifikaciju, još jednom akcentirajući i normalizirajući rodne razlike unatoč istovremenim pokušajima da ih izbrišu." (Sloop, 2005: 199) Kako je rečeno, unatoč tome što zauzimaju njemu stranu, mediji takvim izvještavanjem u stvari naglašavaju pretpostavljene rodne razlike i dodatno učvršćuju rodne stereotipe. Dodatno davanje značaja rodu prepoznaje se i u činjenici da svi izvještavaju i naglašavaju da se radi o uroti grupe muškaraca protiv nevine žene: "U oba slučaja, imamo jasnu artikulaciju da su razlike između Renshaw i muških vozača velike, označavajući nju (Renshaw) kao drugačiju od svojih oponentata i sličnu drugim ženama." (Sloop, 2005: 199) S druge pak strane, muškarce koji su se urotili protiv Renshaw mediji su uglavnom omalovažavali naglašavajući izostanak muškosti u njihovom ponašanju: "Termini kao "mlakonja", "curica" i "plačljivko"- spojeni sa narativom po kojem su se muškarci urotili protiv nevine djevojke djeluje po kulturalnoj logici koja u pitanje dovodi sposobnost muškaraca da vrše svoje obaveze kao muškarci." (Sloop, 2005: 200) Iako im ni ovaj puta to nužno nije namjera, ovakvim diskursom mediji ponovno uvode rod i rodna obilježja u žarište rasprave. Ponašanje muškaraca u ovoj se situaciji karakterizira pridjevima koji imaju izrazitu rodnu notu- govori se da se muškarci ponašaju kao žene što se u ovom kontekstu smatra lošim. Ponovno dakle imamo situaciju u kojoj se rod konstantnim negiranjem stavlja u prvi plan: "Sumirano, u diskursu koji se bavi zavjerom oko diskvalifikacije, vidimo načine na koje- ponovno, unatoč inzistiranju da je rod nevidljiv u trkaćoj areni- rod konstantno izlazi na površinu kako bi generalno ojačao tradicionalna i "ispravna" kulturalna razumijevanja roda i seksualnosti." (Sloop, 2005: 201) Ovakav stav vrijedi za ovu i slične situacije u kojima se problematiziraju događaji izvan same utrke, iako se mora dodati da je uz sve navedene nedostatke generalna medijska ideja pri izvještavanju u ovom slučaju pozitivna- pružanje podrške ženi koja se natječe i prkosi muškoj dominaciji. Pozitivno izvještavanje o ženama koje se natječu u

muškim arenama ima i pozitivan učinak na same medije, proizvodeći nove netipične i interesantne priče i istovremeno šireći njihovu publiku. No medijska slika i diskurs kao i kontekst u kojemu se spominju rod i rodne razlike radikalno je drugačiji u bavljenju zbivanjima na trkačkoj stazi, što nas dovodi do drugog prijelomnog događaja u karijeri Deborah Renshaw- sudara između nje i vozača Erica Martina u kojemu je Martin izgubio život i kasnijeg medijskog izvještavanja o tome.

Verzija događaja, preuzeta sa internetske stranice ([en.wikipedia.org/wiki/Eric_Martin_\(racing_driver\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Eric_Martin_(racing_driver))), jest slijedeća: na treningu za predstojeću utrku na stazi Lowes Motor Speedway u Sjevernoj Karolini, SAD, Eric Martin se zbog probijene gume na svom automobilu u istome zavrtio na stazi i udario u zid, ostavši stacioniran na samoj stazi. Taj inicijalni udarac sam po sebi nije naškodio vozaču, koji je čak i radio vezom javio momčadi da je neozlijeđen. 16 sekundi nakon što je udario u zid, u Martinov automobil u kojemu se vozač još uvijek nalazio svojim je automobilom velikom brzinom (oko 160 milja na sat, odnosno oko 257 kilometara na sat) udarila Deborah Renshaw. Ona je sama prošla bez većih ozljeda, dok je Martin na mjestu poginuo. Za daljnje bavljenje izvještavanjem i raspravom o ovom tragičnom događaju ključne su dvije stvari: prvo, od prvotnog Martinovog sudara do trenutka kada je u njegov automobil udarila Renshaw prošlo je 16 sekundi, što je u kontekstu utrkivanja relativno mnogo vremena i drugo, tri su vozila prije toga izbjegla su sudar sa stacioniranim Martinovim automobilom- svim trima vozilima upravljali su muškarci. U svijetlu tih činjenica, ubrzo su se pojavila dva argumenta u raspravi vezanoj za nesreću. Prvi je bio da Renshaw nije bila spremna utrkivati se u tom rangu natjecanja. Kao prilog tome, navode se citati iz lokalnih medija u kojima predsjednik staze i jedan bivši vozač " "izražavaju čuđenje što Renshaw nije znala što se nalazi ispred nje" i obojica se pitaju "je li ona uopće kvalificirana da se utrukuje na Lowesovom ovalu od 1.5 milja." "(Sloop, 2005: 202) Isto se tako navodi da na mnogim internetskim stranicama "Renshawin nedostatak vještine postaje primarni fokus gotovo instantno: "Poznati vozači propitivali su njeno pravo da se utrukuje u tako moćnim automobilima...implikacija je slijedeća: ona se uvalila preko glave i sada je zbog toga netko mrtav." " (Sloop, 2005: 202) Kako dalje navodi autor, i sami vozači natjecanja vrlo su brzo krivnju za nesreću svalili na Renshaw. Drugi argument u raspravi vezanoj uz taj tragični događaj bio je pozivanje na promjene pravila natjecanja od strane samih natjecatelja: "Iako je Lowesovo trkalište svjedočilo pogibiji osmorice vozača od kada je otvoreno, mnogima iz vjerojatno sličnog "razloga" (činjenice da 'spoteri'- oni koji upozoravaju vozače na nesreće na stazi- nisu morali

biti na tribinama oko staze za vrijeme treninga), pozivi na promjene pravila nisu se pojavljivali ili nisu bili učinkoviti do nakon (i čini se kao rezultat) nesreće Renshaw- Martin." (Sloop, 2005: 202) Interesantna je i usporedba smjera rasprave, medijskog diskursa i argumenata koji se bave ovim događajem sa raspravom i argumentacijom u slučaju pogibije legendarnog NASCAR vozača Dalea Earnhardta u utrci u Daytoni godinu ranije. Primjetne su nemale razlike u tretmanima dvaju incidenata, i unutar samog sporta i u medijskom pristupu: "U ovom je pak slučaju iz izvještaja jasno da bilo kakav pritisak za promjenama pravila o sigurnosti nastaje izvan sporta a ne iznutra i da je nesreća kao takva inherentna samom utrkivanju a ne krivnja ikojeg pojedinca, uključujući i vozača Sterlina Marlina koji je u nesreći sudjelovao." (Sloop, 2005: 203) Upravo se u tom zaključku o nesreći kao sastavnom dijelu sporta za koju se ne može nikoga kriviti ogleda najveća razlika u tretmanima dvaju slučajeva. Za razliku od pogibije Erica Martina za koju je krivnja bačena na Renshaw, krivnja za pogibiju Earnhardta nije bačena ni na kojega sudionika nesreće osobno, odnosno "dok je Renshaw bila prozvana kao krivac u svojoj nezgodi, Earnhardtova je nezgoda, nakon početnih pokušaja da se krivnja baci na pojedince, ultimativno pozicionirana kao inherentna sportu." (Sloop, 2005: 203) Konstantno naglašavajući činjenicu da su muškarci izbjegli Martinov automobil a u njega je udarila žena, dodatno se na važnosti daje upravo toj rodnoj odrednici, pa možemo tvrditi da se ovakvim diskursom sugerira da do tragedije možda ne bi došlo da je umjesto žene muškarac bio za volanom. Ili još bolje, muškarac bi u takvoj situaciji reagirao na primjeren način, dok žena reagira na neprimjeren- ženski način: "I dok Renshaw kao „prva žena“ mora jasno naznačiti da će naporno raditi kako bi sama uspjela i da su joj drugi uglavnom pružali ruku, ona je istovremeno konfigurirana kao dio cjeline „žena“ i prenosi njihove nedostatke na stazu." (Sloop, 2005: 204) Poprilično je sigurno da se pod pojmom nedostaci misli na one prije opisane konstrukcije razlika između muškaraca i žena na poljima motorike i percepcije koje postoje u širem društvu, a pogotovo su izražene u patrijarhalnim okruženjima kakvo motosport zasigurno jest. Daljnje postupanje medija u vezi tragičnog sudara Renshaw i Martina također pokazuje određene osobitosti. Prije svega, kod mnogih se pojavljuje svojevrсно preuzimanje dijela krivnje za događaj. Preciznije rečeno, mediji su ti koji su kroz pristup "prve žene" istoj poklonili previše pažnje, što je onda za posljedicu imalo tragediju, odnosno "dok priča „prve žene“ sama po sebi radi na brisanju roda (razlika), kada se dogodi tragedija "mediji" su okrivljeni- i krive sami sebe- zbog pridavanja prevelike pažnje ženi dovodeći je na taj način u poziciju da naštetiti sebi i/ili drugima." (Sloop, 2005: 204) Ovakvom figurom fiktivnog preuzimanja krivnje i načinom izvještavanja i pristupa kod medija ponovno se rod implicitno označava kao bitan faktor u čitavoj priči. Nije u stvari kriva

žena sama po sebi, već oni koji su uvjerali i sebe i druge da činjenica da je riječ o ženi nije važna- od nje se kao žene zapravo nije ni trebao očekivati ništa drugo osim problema. Takvo poražavajuće razmišljanje u svojoj biti "služi kao priznanje (medija) da je unatoč svemu rod *bitan*." (Sloop, 2005: 204) Renshaw dakle nije u stanju odgovoriti svim zahtjevima koji joj se nameću u ovakvoj vrsti sportske arene zbog toga što je žena, a oni koji su joj te zahtjeve nametnuli- prije svih mediji, posvećivanjem velike pozornosti- na kraju impliciraju da se u činjenici da je ona žena krije uzrok tragedije i ispraznom gestom preuzimanja dijela krivnje za posljedice takav stav dodatno učvršćuju. Ono što se nameće kao najvažniji zaključak iz čitave ove priče jest činjenica da se ovakva vrsta argumentacije i pristupa može vrlo lako primijeniti na sve "prve žene": Uzevši u obzir ovu konfiguraciju i činjenicu da se često ponavlja u narativima vezanim uz prve žene, kulturalna logika postaje ona koja razmišlja da ukoliko se Renshaw uvalila "preko glave" zbog rodnog publiciteta, možda to onda vrijedi i za sve ženske vozače." (Sloop, 2005: 205)

I jedna i druga vrsta pristupa- pozitivna, u kojoj se vozačicu podržava i negativna, u kojoj ju se kritizira, ultimativno u svom središtu imaju rod i učvršćivanje rodnih stereotipa. Jednostavno je stoga zaključiti da je rod u ovom kontekstu medijima ipak jako važan i da ga nije moguće ignorirati- odnosno, konstantnim naglašavanjem njegove nevažnosti u stvari ga se ističe kao ključnu odrednicu za razumijevanje medijskog pristupa i diskursa u svim opisanim situacijama.

5. Forumaska rasprava o nesreći Marie De Villote

Nešto neposredniju sliku naglašavanja važnosti roda u kontekstu automobilizma, a kroz prizmu svega što smo do sada govorili, pokušat ćemo pružiti analizom diskursa sa jednog domaćeg foruma koji se bavi Formulom 1. I u ovome se slučaju raspravlja o nesreći, konkretno o udesu testne vozačice tima Marussia Marie De Villote u kojemu je umalo poginula.

Pod nikada do kraja utvrđenim okolnostima, na testiranju na Duxford aerodromu 3. srpnja 2012. godine, Maria De Villota je u vožnji bolidom glavom udarila u spuštenu rampu teretnog kamiona u kojemu je bolid dopremljen. Od siline udarca kaciga je prerezana, a sama je De Villota bez svijesti prevezena u bolnicu sa ozbiljnim ozljedama glave i desnog oka koje

liječnici na kraju nisu mogli spasiti. Budući da je sama nesreća poprilično bizarna, isprva se posumnjalo da je uzrok kakav tehnički kvar bolida. Naknadnom istragom utvrđeno je da nikakvog kvara na bolidu ni njegovim sustavima nije bilo pa je stoga sva krivnja za nesreću na kraju pala na vozačicu. Ostaviš bez oka, Maria De Villota je de facto tom nesrećom okončala vlastitu karijeru u utrkivanju ⁶.

Prve reakcije medija na sam događaj bile su poprilično šture, naglašavajući kako je riječ o tragičnoj nesreći i spletu okolnosti. No reakcije fanova na internetskim forumima bile su nešto drugačije. Kako bi ih se moglo do kraja shvatiti, potrebno je reći koju riječ o pravilima testiranja koja su tada bila i još uvijek jesu na snazi u Formuli 1. Za razliku od prijašnjih godina u kojima su momčadi u toku sezone mogle provoditi onoliko testova na stazama koliko su mogle platiti, novim paketom pravila koji je stupio na snagu 2009. godine to je promijenjeno. Kako bi se izjednačilo natjecanje, prvenstveno dokinula najveća prednost momčadi sa velikim budžetima, privatna testiranja na stazama za vrijeme trajanja sezone su zabranjena. Dopušteno je bilo odvesti točno određen broj kilometara i to isključivo vozeći u ravnoj liniji, tako ograničavajući mogućnost sakupljanja relevantnih informacija o potrošnji guma, aerodinamičkoj učinkovitosti automobila i sl. Stoga nije teško zamisliti reakciju dominantno muške populacije fanova naglašeno mačo i muškog sporta na situaciju u kojoj žena doživljava nezgodu na testu na kojem joj je pravilima zabranjeno da radi išta drugo doli vozi ravno. Primjerice, na internetskoj stranici www.f1racing.com.hr i njenom forumu kojeg sam dio i koji pratim događaj je izazvao svakakve reakcije, uglavnom podsmijeh, ruganje i sl. Za ovaj je rad važno da se rasprava o tom događaju vrlo brzo pretvorila u raspravu o ženama i njihovom mjestu u Formuli 1 i automobilizmu općenito.

Prije svega, činjenica da je toliku raspravu o ulozi žena u automobilizmu potaknula nezgoda ide u prilog prilog tvrdnji Helmuta Pflugfeldera o udesima kao mjestima pucanja subjekta vozač-auto u kojima se veći značaj pridaje biološkoj komponenti spoja, a pogotovo o viđenju ženskog tijela kao konstantne rupture u spoju, nesposobnog da tvori potpuni subjekt vozač-auto sa svim zahtjevima koje to podrazumijeva. Preciznije rečeno, pojavljuje se mišljenje da nije čudno što se takva nesreća dogodila baš ženi. Stoga također ne čudi da je jedan od prvih forumskih komentara na događaj "Tko je njoj dao volan u ruke."⁷ Uslijedili su slični

⁶ Preuzeto sa http://en.wikipedia.org/wiki/Maria_De_Villota

⁷ Citate koji slijede na idućoj stranici ne prenosimo u cijelosti, budući da su neki komentari bili otvoreno uvredljivi i šovinistički i doticali su se opravdanosti postojanja ženskog sporta uopće, što nije važno za temu. Korištene citate smo ponešto prilagodili, u najvećoj mjeri dodajući dijakritičke znakove. Izvorni se citati mogu naći na slijedećim stranicama:

komentari, primjerice "Bolje da je ostala u kuhinji", "žene i kvačilo- dva najveća neprijatelja", "pretpostavljam da je vozila u šlapama ili nekakvim japankama i da joj da joj se jedna zapetljaja između gasa i kočnice" ili "ovakva nesreća može se, budimo realni, dogoditi samo ženi". Svima su im zajednički podrugljivi ton i otvoreni šovinizam. Treba ipak napomenuti da neki sudionici foruma i rasprave brane žensko sudjelovanje u automobilizmu i ne slažu se sa ovakvim stavom, no oni su ipak u manjini. Još jedna stvar koja je zajednička većini negativnih komentara jest označavanje spolne i rodne pripadnosti kao glavnog izvora nekompetencije i nekompatibilnosti sa sportom, što je u skladu sa do sada iznošenim argumentima u radu. Kao objašnjenja se pojavljuju nešto manje rafinirane verzije označavanja ženske tjelesnosti kao manjkave u odnosu na mušku, slične onima koje je opisivala Iris Marion Young. Primjerice: "ima žena koje imaju višak nečeg pa su za volanom jako dobre, al opet, to nije i dalje bolje od nekog prosjeka kod muškaraca. To nije šovinizam već činjenica. Određeni dio mozga nužan za prostor i kretanje je razvijeniji kod muškaraca" ili "Uz dužno postovanje prema ženama, za ovaj sport treba imati muda, jednostavno više lučenje testosterona, te i adrenalina". Nadalje, neki od komentatora argumente traže u činjenici kako je čitavu industriju automobilizma kroz povijest usmjeravao muškarac, što smo također spominjali: "Prva prometala pa i auto su smislili muškarci, te aute su razvijali muškarci, stvarali kočnice, drugačije motore, amortizere... sve što danas imamo u auto industriji 99% je napravio muški mozak, pa čak i regulirao promet znakovima i cestama i semaforima, sve je nastalo na muški način razmišljanja (...) zato mi je potpuno jasno i normalno da se puno lošije snalaze od nas u tome! Bilo bi čudno da je drugačije!" Svi komentari suprotstavljaju žensku i mušku tjelesnost i način razmišljanja, označavajući mušku vrednijom i boljom u ovom kontekstu (ali ne samo ovom- čitav dio rasprave u kojem se ponižavajuće govori o ženama i u pitanje dovodi smisao postojanja ženskog sporta uopće izostavili smo jer nije u vezi sa temom rada- nap. a.). Jedan komentar ćemo izdvojiti zbog toga što se uz sve navedeno na specifičan način dotiče rodni razlika i u promjenama kroz koje je prolazila Formula 1 prepoznaje proces feminizacije, odnosno podvrgavanje ženskom djelovanju i razmišljanju, onakvom kakvim ga vidi patrijarhalno društvo:

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/2523-Marussia-F1-Team/page13>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/2523-Marussia-F1-Team/page14>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/2523-Marussia-F1-Team/page15>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page2>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page3>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page4>

"Možemo govoriti i o općenitijoj feminizaciji ovog nam dragog sporta. Mislim da je razlika između sporta i igre u tome što sport implicira mogućnost smrti, a igra ne. Po toj definiciji F1 je svake godine sve manje sport. Prije 30-40 godina biti vozač f1 je bilo uistinu opasno, ali je to bilo u redu jer je svjetonazor bio drugačiji. Tada su isto mogli ubaciti sigurnosne aspekte i učiniti bolid sporim. Ali nisu jer makim nije bio spriječiti smrt, već utrkiavanje i muda. Danas je skoro pa nedopustivo da netko pogine. Stavi mali motor u auto, smanji aero, restriktiraj sve i ubaci čudne gume koje nitko ne kuži. Fokus se promijenio. Svi su emocionalni i slično, paze na imidž i čuvaju gume." ⁸

Ovaj citat dotiče se mnogih stvari i ne predstavlja nužno mišljenje većine, no po svome općenito antifeminističkom i protuženskom stavu u suglasnosti je sa većinom komentara. Ono po čemu se izdvaja jest uvođenje općenitog pojma feminizacije u raspravu i istovremeno označavanje tog pojma kao suprotnog duhu automobilizma, odnosno onoga što automobilizam predstavlja- ili bi trebao predstavljati. Opasnost i rizik, pogotovo u kontekstu tijela i tjelesnosti, vezuju se uz muški rod, a budući da je automobilizam kroz povijest bio opasan sport u kojemu su teške povrede bile dio svakodnevice a smrtni slučajevi normalna pojava, postalo je prirodno zbog toga smatrati ga prikladnim upravo za muškarce. U ovom se kontekstu ženski rod smatra manje hrabrim i manje sklonim opasnostima i rizicima u tjelesnom ophođenju, pa stoga i nekompatibilnim sa prirodom automobilizma. Takvo se gledište može usporediti ponovno sa tvrdnjama Iris Marion Young o opaženim razlikama u doživljaju prostora i tijela kod žena i muškaraca, pogotovo onih o muškoj sklonosti ka pokretu a ženskoj ka nekretanju, tj. o muškarcu kao subjektu, a ženi kao objektu kretanja. To postaje još značajnije shvatimo li automobilizam kao hiperintenzivirano kretanje kroz prostor. Pojam *feminizacije* i način na koji se koristi u citatu može se donekle usporediti i sa pojmom *situacije* koji kod Young i to na slijedeći način: ako se tendencija ne izlaganja riziku i umanjivanja mogućih opasnosti promišljanjem i ograničavanjem vlastitog kretanja smatra obilježjem ženskog postojanja (situacije)- dakle feminiziranim, onda sve veće inzistiranje na sigurnosti i kontroli rizika nametanjem restrikcija pri konstruiranju bolida u Formuli 1 zaista predstavlja određen stupanj feminizacije, što sport udaljuje od njegove izvorne muškosti. Nadalje, takvim pristupom i postupanjem izuzevši mogućnost pogibije, automobilizam više nije toliko opasan i rizičan, odnosno nije više ekskluzivna arena neustrašivog muškarca, već se sada njime može baviti svatko, pa i plaha žena: kako komentar kaže, više nije sport nego

⁸ <http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page4>

igra. Uz sve nedostatke koje ovakvo rezoniranje ima, mi ćemo iznijeti tri primjedbe koje smatramo važnima za našu raspravu. Prva je činjenica da su, iako danas sigurniji i lakši za upravljanje, bolidi Formule 1 svim restrikcijama unatoč zapravo svake godine sve brži ili im se brzina ne smanjuje previše a pogotovo su brži od onih iz romantiziranog opasnog i pogibeljnog razdoblja prije navodne feminizacije. Kretanje njima postalo je još intenzivnije za osjetila, što bi stoga trebalo predstavljati još veće specifično opterećenje motoričkog i perceptivnog aparata. Ukoliko se uzmu u obzir prevladavajuće napomene o nedostatnosti žena i ženskog tijela za natjecanje u automobilizmu, a koje se prvenstveno tiču percepcije i motorike, smatramo da bi pogrešno bilo dodatno opterećivanje tih dvaju najvažnijih karakteristika tjelesnosti u kontekstu automobilizma razvojem samih automobila nazivati feminizacijom. Druga je promjedba sadržana u činjenici da je, bar u Formuli 1, podizanje razine sigurnosnih standarda automobila i staza kao i konstantna borba za njihovo unapređenje potekla od samih vozača (dominantno muških) kojima je dojadilo neprestano i u mnogim slučajevima nepotrebno riskiranje teških ozljeda ili smrti, a i nošenje sa vlastitim teškim ozljedama u slučajevima kada bi bili dovoljno sretni da im ne podlegnu, kao i sa teškim ozljedama i smrtnim stradavanjima kolega. Ti se vozači sasvim sigurno ne bi složili sa konstatacijom da je njihova borba za sigurnost i umanjivanje opasnosti na ikoji način motivirana razmišljajući o rodu ili rodnim stereotipima ili da je pretvorila sport u igru. Promišljanje povećavanja sigurnosnih standarda u utrkivanju dovodi nas do treće primjedbe. Ona je sadržana u činjenici na koju nas u svojim službenim događanjima na stazi- testovima, treninzima i utrkama- Formula 1 srećom nije podsjetila od 1. 5. 1994. g. (dana kada je poginuo po mnogima najveći vozač svih vremena- Ayrton Senna), a svijet automobilizma i utrkivanja općenito nas nažalost podsjeća svake godine: koliko god se svi trudili, mogućnost pogibije nemoguće je u potpunosti ukloniti iz automobilizma. Do tog je podsjećanja na žalost došlo i u slučaju koji je potaknuo čitavu ovu forumsku raspravu. Zbog ozbiljnih zdravstvenih problema nastalih kao izravna posljedica prije spominjane nesreće iz srpnja 2012. godine, Maria De Villota je 11. listopada 2013. godine preminula.

6. Zaključak

Ovaj je rad pokušao pružiti određene uvide u preblem rodne nejednakosti u automobilizmu. Pristupiti toj pojavi kao problemu vrijednom pažnje možemo prvenstveno zbog dvaju razloga: prvi jest činjenica da, za razliku od većine sportova, u automobilizmu pravila ne odvajaju muškarce i žene u zasebna natjecanja i drugi, sadržan u onome što smo nazvali tehnološka medijacija- činjenici da je upliv tehnologije u automobilističkim natjecanjima toliko velik da poništava sve eventualne razlike muškaraca i žena u tjelesnoj snazi, odnosno de facto ukida najveću razliku između žena i muškaraca koja postoji u većini ostalih sportova. Iz tih razloga automobilizam može biti prava arena za propitivanje i osporavanje rodnih stereotipa. Nastojali smo analizirati problematiku kroz prizmu dvaju značajnih razlika između muškaraca i žena u kontekstu sporta općenito, pa tako i automobilizma: razlike u tijelu i tjelesnosti i diskursa koji se u samom sportu oko te razlike konstruira, te razlike u medijskom pristupu dvama rodovima u sportu budući da su mediji i medijska pokrivenost od nemjerljive važnosti u modernom sportu, a pogotovo automobilizmu. Počeli smo prikazom i analizom razvoja sociologije sporta kao sociološke poddiscipline, posebnu pažnju pridajući njenom pristupu pojavi nejednakosti u sportu. Kroz te su se analize iskristalizirale određene teze- prije svega ona o sportu kao ukorijenjenom u društvu i stoga neodvojivom od dominantnih ideja i praksi šireg društva. Pa se stoga nejednakosti iz šireg društva prenose i u sport kao poseban dio društva, a nerijetko se manifestiraju mnogo intenzivnije i naglašenije nego li u društvu općenito- što je recimo slučaj sa rodnim nejednakostima. Isto tako se uvjerljivom čini i tvrdnja da će sportom kao dijelom društva upravljati i manipulirati onaj ili oni koji su u društvu u datom trenutku na pozicijama moći. Sport stoga može biti i instrument oslobađanja i podjarmljivanja, odnosno demokratizacije i hegemonije. Budući da su u zapadnom društvu većim dijelom povijesti muškarci bili na pozicijama moći, ne čini se krivim tvrditi da su stoga i sport oblikovali i njime upravljali onako kako je njima odgovaralo. Tako viđen sport kao društvena institucija pod snažnim utjecajem muškaraca u stvari predstavlja jedan od instrumenata patrijarhalne moći. Nema sumnje da je sport jedan od posljednjih bastiona patrijarhata. Dovoljno je samo malo pažljivije promotriti javni diskurs i upotrebu jezika kada je o sportu riječ. U njemu se za sve sportove podrazumijeva da su muški. Potrebno je samo imenovati sport (npr. nogomet ili rukomet) i nitko ne dvoji da je riječ o natjecanjima muškaraca, dok se za sva natjecanja u tim sportovima kada se njima bave žene u javnom diskursu mora dodatno naglasiti da je riječ o ženskima. Pa tako imamo nogomet i ženski nogomet, rukomet i ženski rukomet i slično. S

druge strane, žene u takvim sportovima doista jesu u objektivno slabijoj poziciji nego muškarci radi postojećih razlika u tjelesnoj snazi- takvi sportovi favoriziraju muško tijelo i njegove mogućnosti nad ženskim. Neosporna je i činjenica da društvo sportu pridaje sve veći značaj, bilo kao obliku razonode i hobija ili profesionalnoj aktivnosti. Možemo onda i reći da je sport jedno od rijetkih društvenih polja u kojima postoji muška dominacija koja se propagira i slavi. Ako se ovako postave stvari, pozicija automobilizma je specifična. Budući da je riječ o sportu, muška se dominacija pretpostavlja ili čak očekuje. Nadalje, tehnika, tehnologija i automobil kao tehnološki konstrukt od svog se nastanka vežu uz muškarca, maskulinitet i njemu pripisane karakteristike- izrazito su rodno obojani. S druge strane ta ista tehnologija i način na koji se u ovom sportu koristi dokida najveći ženski nedostatak u odnosu na muškarca u sportu uopće- manju tjelesnu snagu. Stoga imamo gotovo paradoksalnu situaciju u kojoj u natjecanju za koje nije krivo tvrditi da je još izraženije maskulino nego većina drugih sportova žene zapravo imaju najveću šansu za ravnopravno nadmetanje sa muškarcima. Tehnologija (automobil) je ista za sve, što dokida najveće tjelesne razlike i potrebu da se zbog toga natjecanje rodno odvaja, istovremeno značajno uvećavajući mogućnost ženskog uspjeha. No iako tjelesna snaga nije ključna za uspješno bavljenje automobilizmom, ljudsko je tijelo ipak to koje sjedi u automobilu i upravlja njime pa su njegove osobine i dalje od najveće važnosti: primjerice brzina refleksa, no ponajviše percepcija prostora i ovladavanje specifičnom motorikom potrebnom za upravljanje trkaćim automobilima. Činjenica jest da su percepcija i motorika kao posebne karakteristike ljudske tjelesnosti različite kod žena i muškaraca, što smo iscrpno analizirali koristeći se tekstom Iris Marion Young. No u obzir treba uzeti i njene tvrdnje kako te razlike nisu nužno biološki uvjetovane već su velikim dijelom proizvod društvenih faktora, odnosno onoga što je sama autorica nazvala situacijom- sociokulturalnom osobitošću bivanja pripadnikom određene društvene skupine u datom društveno povijesnom trenutku, u ovom slučaju žene u patrijarhalnom. Muškarcima i ženama se od najranije dobi ne pristupa na isti način i kroz odgoj ih se uči da svoja tijela ne različitim načinom koriste. Ta razlika u pristupu i odgoju proizlazi iz ustaljenih društvenih normi koje porpisuju što se smatra muževnim a što ženstvenim u svim aspektima iskustva i života, pa tako i u tjelesnom ophođenju i za posljedicu ima pojavu određenih osobitosti i razlika u doživljaju tijela i sama sebe kod muškaraca i žena, što opet do neke mjere uvjetuje određene motoričke i perceptivne osobitosti. Ženska percepcija i motorika označene su kao manjkave u odnosu na muške zbog toga što se muškarce od samog djetinjstva potiče na cjelovitije i manje ograničeno korištenje tijela, prostora i njihovih kapaciteta.

Budući da su automobilizam od njegovih početaka oblikovali i njime upravljali muškarci, muško je tijelo označeno kao ono koje posjeduje potrebne sposobnosti za uspješno bavljenje tim sportom. Žensko tijelo s druge strane samom svojom pojavom ne samo što prkosi ustaljenoj praksi muških natjecatelja, već zbog dominantnih ideja o nedostatnim potrebnim tjelesnim karakteristikama (motorici i percepciji) stoji kao opredmećeni primjer lošeg natjecatelja. U diskursu se samog sporta stoga označava kao drukčije i samim time lošije na više načina, što smo pokazivali koristeći se tekstom Ehrena Hemuta Pflugfeldera. Sa medijskim pristupom vozačicama u automobilizmu stvar je, bar u početku, nešto drugačija. Oni sami najčešće prepoznaju marketinški potencijal koji posjeduje žena koja se natječe u dominantno muškoj areni pa toj pojavi pristupaju pozitivno. Budući da ih je tako malo u samom vrhu automobilizma, one žene koje se tamo nalaze dobivaju popriličnu količinu medijske pažnje, a neke je i dobro koriste (npr. Danica Patrick) čime ipak rod označavaju kao bitan faktor. Dok stvari teku glatko, mediji na vozačice gledaju kao na pozitivnu promjenu. No kada se pojave nevolje u koje su vozačice involvirane, najradikalniji primjer čega su teže nezgode na trkalištima, medijski se diskurs iz korijena mijenja. To se najbolje očituje na primjeru Deborah Renshaw i nesreće u kojoj je sudjelovala sa fatalnom posljedicom po jednog od vozača. Iako su nesreće, pa tako i fatalne, nažalost sastavni dio automobilizma, u ovom konkretnom slučaju se iz medijskih izvještaja daje zaključiti kako je Renshaw krivac za ovu nesreću isključivo zbog toga što je žena. Zbog toga što je žena, ona ne posjeduje potrebne sposobnosti za upravljanje trkaćim vozilom na pravi (muški) način, a mediji sami sebe okrivljuju jer su pozitivnim izvještavanjem i nju samu i dio publike uvjerali da ona to može. Drugi dio publike nikada se neće dati uvjeriti da žena može imati sve što je potrebno za uspjeh u automobilizmu, što smo pokušali ilustrirati analizirajući raspravu sa jednog domaćeg internetskog foruma koju je potakla opet nezgoda, u ovom slučaju ona Marie De Villote koja je, nažalost, također imala fatalan ishod- u ovom slučaju po nju samu, sa određenim vremenskim odmakom. Prikaz te rasprave poslužio nam je kako bismo pokazali sve ove spominjane "argumente" o ženskoj nesposobnosti za sudjelovanje u automobilizmu na djelu kod onih koji automobilizam aktivno prate. Pa smo u raspravi u određenoj mjeri našli sve što smo spominjali, od otvoreno šovinističkih komentara, napomena o manjkavosti ženske percepcije i motorike, povezivanja povijesnog razvoja automobila i automobilizma sa muškarcima, pa sve do komentara o feminizaciji čitavog sporta uopće kao procesu srozavanja izvorno dobrog i kvalitetnog muškog sporta. Iako se brojevima konkretno nismo bavili, pogled na tu raspravu dovoljan je da se stekne dojam da postoji određen broj fanova koji nemaju pozitivno mišljenje o ženama u automobilizmu.

Da su rodna nejednakost i općenito pristup i stav automobilizma prema ženama prepoznati kao problem priznaje i krovna svjetska automobilistička organizacija- FIA (Federation Internationale de l'Automobile). Na njihovim se službenim internetskim stranicama postoji čitav dio posvećen ženama u motosportu i poboljšanju njihovog sudjelovanja i iskustva, kao i svojevrsni manifest novoosnovanog Ženskog motosportskog vijeća (Women & Motor Sport Commission- skraćeno WMC) čiji je cilj "poticati, podržavati i promovirati više žena u svim aspektima sporta (...)".⁹ Budući da je to tijelo osnovala krovna svjetska automobilistička organizacija u čijoj je moći i rodno odijeliti natjecanja ukoliko to smatra potrebnim (a to ne čini), na ovaj se način u stvari daje svojevrsni legitimitet ženskim težnjama za ostvarivanjem u automobilizmu i pristupa ženskom (ne)sudjelovanju u automobilizmu kao prije svega sociokulturnom problemu. U kontekstu patrijarhalnih konstrukcija i ideja o nedostatnosti ženske tjelesnosti za bavljenje automobilizmom koje prevladavaju u diskursu sporta, ovakvo implicitno priznanje da je žensko iskustvo u suvremenom automobilizmu potrebno unaprijediti, pa samim time i premještanje problema sa polja biologije i tjelesnosti u polje društva i kulture i to od strane krovne organizacije svjetskog automobilizma predstavlja zaista velik pomak. Vrijeme će pokazati hoće li taj pomak na papiru donijeti promjene i u realnom iskustvu žena u automobilizmu. Moje osobno mišljenje jest da pitanje uopće nije hoće li, nego kada.

⁹ www.fia.com/women-motorsport

7. Popis korištene literature:

Charters, D. A. (2006): "It's a guy thing: The experience of women in Canadian sports car competition", *Sport History Review*, 37, str. 357-369

Donnelly, P (1996): "Approaches to social inequality in the sociology of sport", *Quest*, 48, str. 221-242

Ingham, A. G., Donnelly, P. (1997): "A sociology of North American sociology of sport: disunity in unity, 1965 to 1996", *Sociology of Sport Journal*, 14, str. 362-418

Shakleford, B. A. (1999): "Masculinity, hierarchy, and the auto racing fraternity: The pit stop as a celebration of social roles", *Men and Masculinities*, 2, str. 180-196

Sloop, J. M. (2005): "Riding in cars between men", *Communication and Critical/ Cultural Studies*, 2, str. 191-213

Pflugfelder, E. H. (2009): "Something less than a driver: toward an understanding of gendered bodies in motorsport", *Journal of Sport and Social Issues*, 33(4), str. 411-426

Turner, Beverly: *The Pits- The Real World Of Formula One*, Atlantic Books, London, 2004

Young, I. M. (1980): "Throwing like a girl: a phenomenology of feminine body comportment, motility and spatiality" *Human Studies*, 3, str. 137- 156

Sport and Society: A Student Introduction, ur. Houlihan, B., SAGE Publications, London, 2008. , tekstovi:

Donnelly, P.: "Sport and Social Theory", str. 11-

Kay, T. i Jeanes, R.: "Women, Sport and Gender Inequity", str. 130-154

Robinson, L.: "The Business of Sport", str. 307-327

Stead, D.: "Sport and the Media", str. 328-347

URL:

http://en.wikipedia.org/wiki/Danica_Patrick

[en.wikipedia.org/wiki/Eric_Martin_\(racing_driver\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Eric_Martin_(racing_driver))

[http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_female_Formula_One_drivers.](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_female_Formula_One_drivers)

en.wikipedia.org/wiki/Maria_De_Villota

http://en.wikipedia.org/wiki/Michele_Mouton

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/2523-Marussia-F1-Team/page13>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/2523-Marussia-F1-Team/page14>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/2523-Marussia-F1-Team/page15>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page2>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page3>

<http://www.f1racing.com.hr/forum/showthread.php/3665-%C5%BDene-i-F1/page4>

<http://www.fia.com/women-motorsport>

http://www.slate.com/articles/news_and_politics/recycled/2008/04/queen_for_a_day.html

<http://www.sportsmashup.com/2011/08/column-i-wrote-that-pissed-off-danica.html>